

METALI

- TEORIJA LEGURA
- GVOŽĐE I NJEGOVE LEGURE
- ALUMINIJUM
- BAKAR
- CINK
- OLOVO
- KOROZIJA METALA

METALI

TEORIJA LEGURA

- **Uvod**
- **Struktura metala**
- **Dijagrami stanja legura**
(ne predaje se, osim za leguru Fe C)

METALI

TEORIJA LEGURA

Uvod

- **Osnovne odlike metala:**
- *Karakterističan metalni sjaj*
- *Sposobnost plastičnog deformisanja*
- *Toplotna i električna provodljivost*

Ova svojstva najtešnje su povezana sa
unutrašnjom građom metala , koju karakterišu
metalne molekulske veze

METALI

Teorija legura

Uvod

■ ***U građevinskoj praksi:***

Retko se primenjuju čisti metali, već njihove legure (interakcija dva ili više metala, ili metala i nemetala)

■ ***Legure su, u poređenju sa čistim metalima:***

Povoljnije u pogledu mehaničkih, tehnoloških i drugih svojstava, kao i u ekonomskom pogledu

■ ***Metali se najčešće dele na:***

- Crne (gvožđe i njegove legure)*
- Obojene (aluminijum, bakar, cink, olovo i dr.)*

METALI

Teorija legura

Struktura metala

Čisti metali, kao i njihove legure, imaju *kristalnu strukturu*:

■ Kubna, zapreminski centrisana rešetka:

(gvožđe, hrom, volfram, molibden),

■ Kubna, površinski centrisana rešetka:

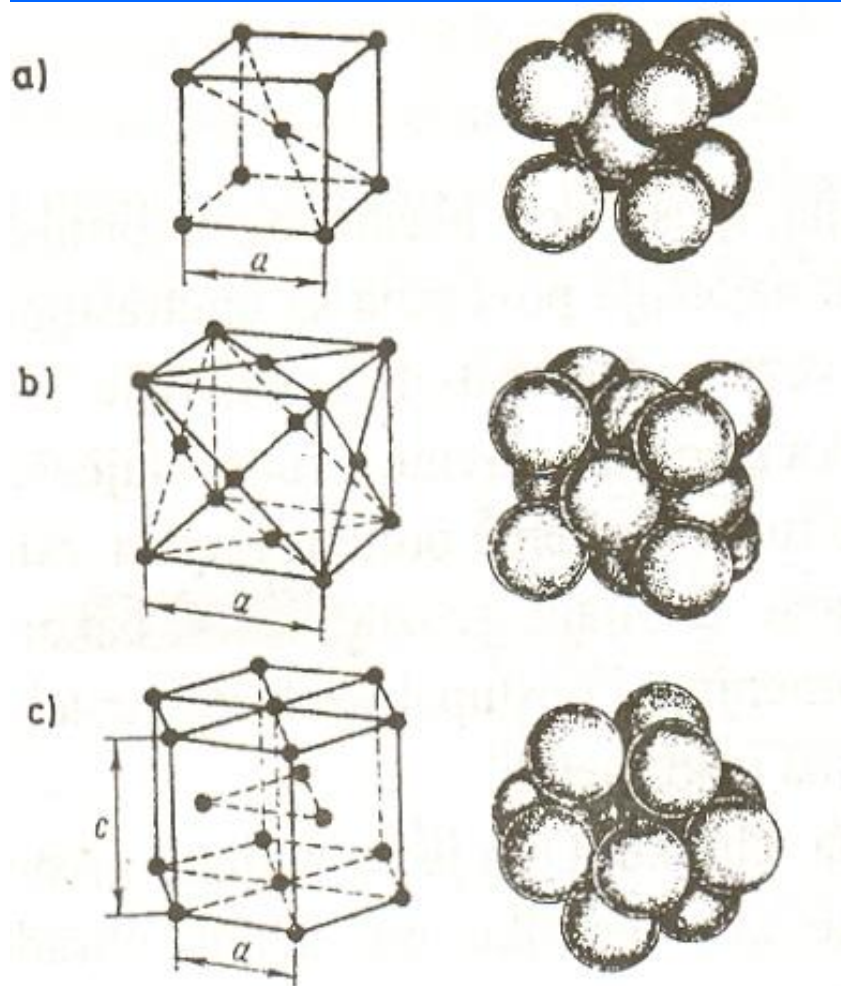
(aluminijum, bakar, nikl, olovo)

■ Heksagonalna rešetka:

(cink, mangan, kadmijum).

METALI

Teorija legura - Struktura metala

Sl. 7.1. Oblici kristalne strukture metala

a) Kubna, zapreminski centrisana rešetka (gvožđe, hrom, volfram, molibden),

b) Kubna, površinski centrisana rešetka (aluminijum, bakar, nikl, olovo),

c) Heksagonalna rešetka (cink, mangan, kadmijum).

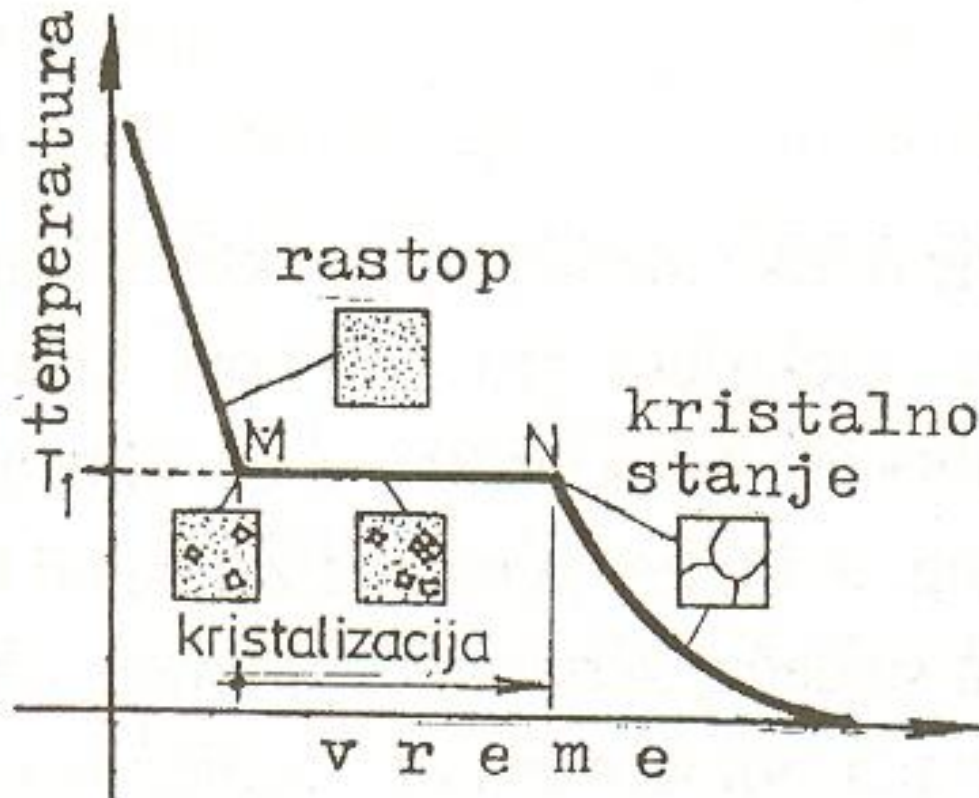
METALI

Teorija legura

- *Kristalna rešetka se formira tokom kristalizacije (procesa obrazovanja kristala iz rastopljenog metala)*
- *Oblik, veličina, kao i orijentacija kristala, izvanredno mnogo utiču na sva svojstva metala, kako čistih, tako i njihovih legura.*
- *Temperature topljenja, koje su jednake temperaturama kristalizacije, variraju u vrlo širokim granicama: od - 38,9 °C (živa), do 3410 °C (volfram)*
- *Pored primarne kristalizacije, moguća je i sekundarna-promena kristalne strukture u čvrstom stanju: alotropske modifikacije – tačke zastoja u hlađenju.*

METALI

Teorija legura

Zastoj u hlađenju na temperaturi T_1 (horizontalni deo dijagrama) uslovljen je oslobađanjem skrivene toplote topljenja

Sl. 7.2. Kriva hlađenja rastopljenog metala

METALI

Gvožđe i njegove legure

- *Uvod*
- *Struktura gvožđa i njegovih legura*
- *Dobijanje čelika*
- *Prerada čelika deformacijom*
- *Liveni čelik (nije od značaja za građevinarstvo)*
- *Termička i termohemijska obrada čelika*
- *Klasifikacija čelika*

METALI

Gvožđe i njegove legure

- *Građevinski čelici*
- *Zavarivanje čelika (ne predaje se)*
- *Fizička svojstva čelika*
- *Mehanička svojstva čelika*
- *Reološka svojstva čelika*
- *Tehnološka svojstva čelika*
- *Metalografska ispitivanja čelika (ne predaje se)*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Uvod

■ Elementarno gvožđe:

- nije pogodno za tehničku upotrebu ($f_z \cong 200 \text{ MPa}$)

■ Legure gvožđa (čelici):

- daleko pogodnije za tehničku upotrebu
($f_z = 400 \text{ MPa} - 2000 \text{ MPa}$)

■ Elementi za legiranje:

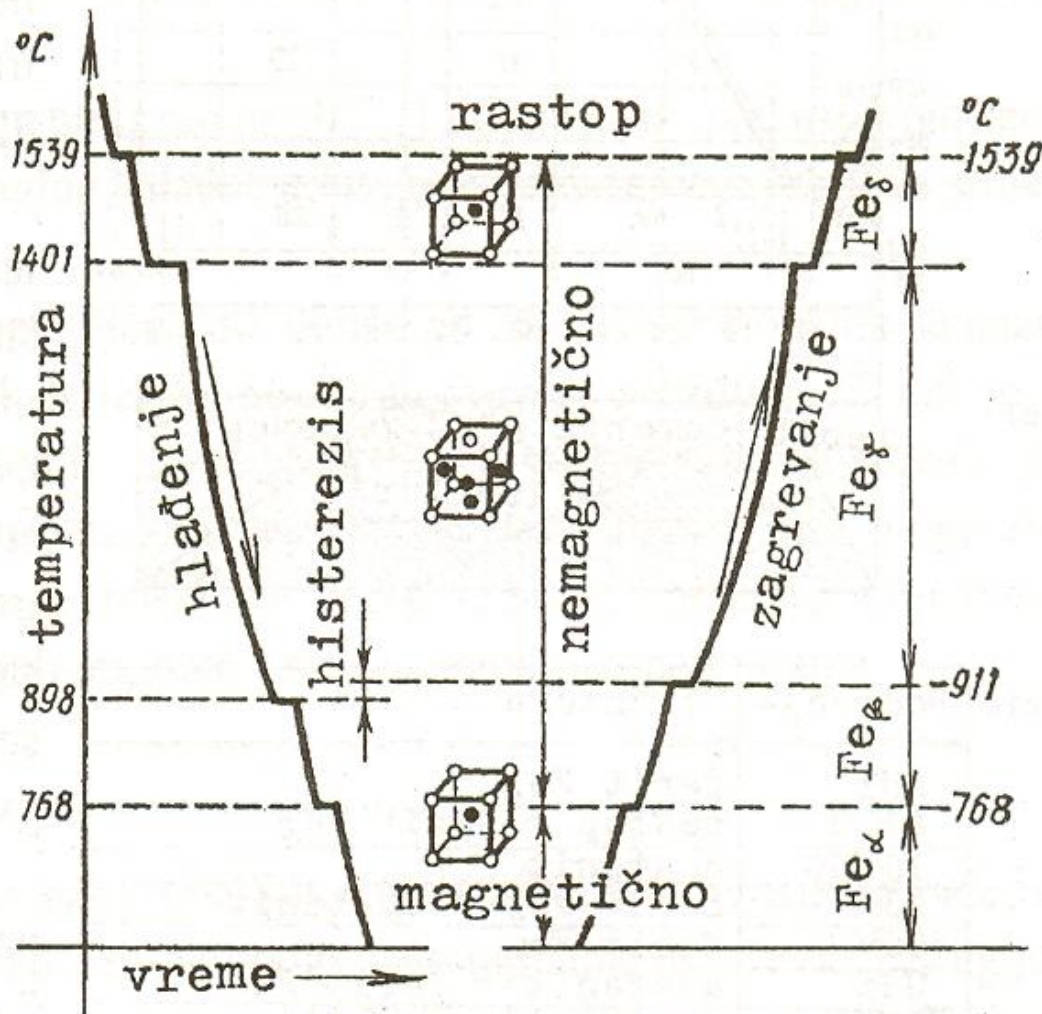
- C, Si, Mn, Ni, Cr, Mo, W i dr.

■ Primeše (štetne):

- S, P, N, O i dr.

METALI

Gvožđe i njegove legure:

Sl. 7.10. Dijagram stanja gvožđa

Struktura gvožđa i njegovih legura

– *Dijagram stanja gvožđa* –

- Iznad temperature od 1539°C gvožđe je u tečnom stanju – u stanju rastopa
- Pri hlađenju, njegovo očvršćavanje će započeti i završiti se na $T = 1539^{\circ}\text{C}$
- Zastoj na ovoj temperaturi: zbog formiranja prvih čestica – kristala, praćenog oslobađanjem toplote)
- Zastoji u hlađenju na 1401 , 898 i 768°C : zbog transformacije kristalne rešetke

METALI

Gvožđe i njegove legure

Struktura gvožđa i njegovih legura

■ ***Gvožđe - 4 alotropske modifikacije:***

- *Fe_{α} - do 768°C : kubna, prostorno orijentisana rešetka,*
- *Fe_{β} - 768°C do cca 911°C (pri hlađenju 898°C): kubna, površinski orijentisana rešetka,*
- *Fe_{γ} - 911°C (pri hlađenju 898°C) do 1401°C : kubna, prostorno orijentisana rešetka,*
- *Fe_{δ} (1401°C do 1539°C): kubna, prostorno orijentisana rešetka,*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Struktura gvožđa i njegovih legura

■ *Ugljenik (C)-osnovni legirajući element gvožđa može da bude:*

- *Rastvoren u gvožđu (čvrsti rastvor C u Fe),*
- *U vidu jedinjenja Fe_3C (karbid gvožđa ili cementit),*
- *Izlučen u obliku grafita, tj. mehanička smeša Fe-C*

■ *Dijagram stanja legure gvožđe – ugljenik:*

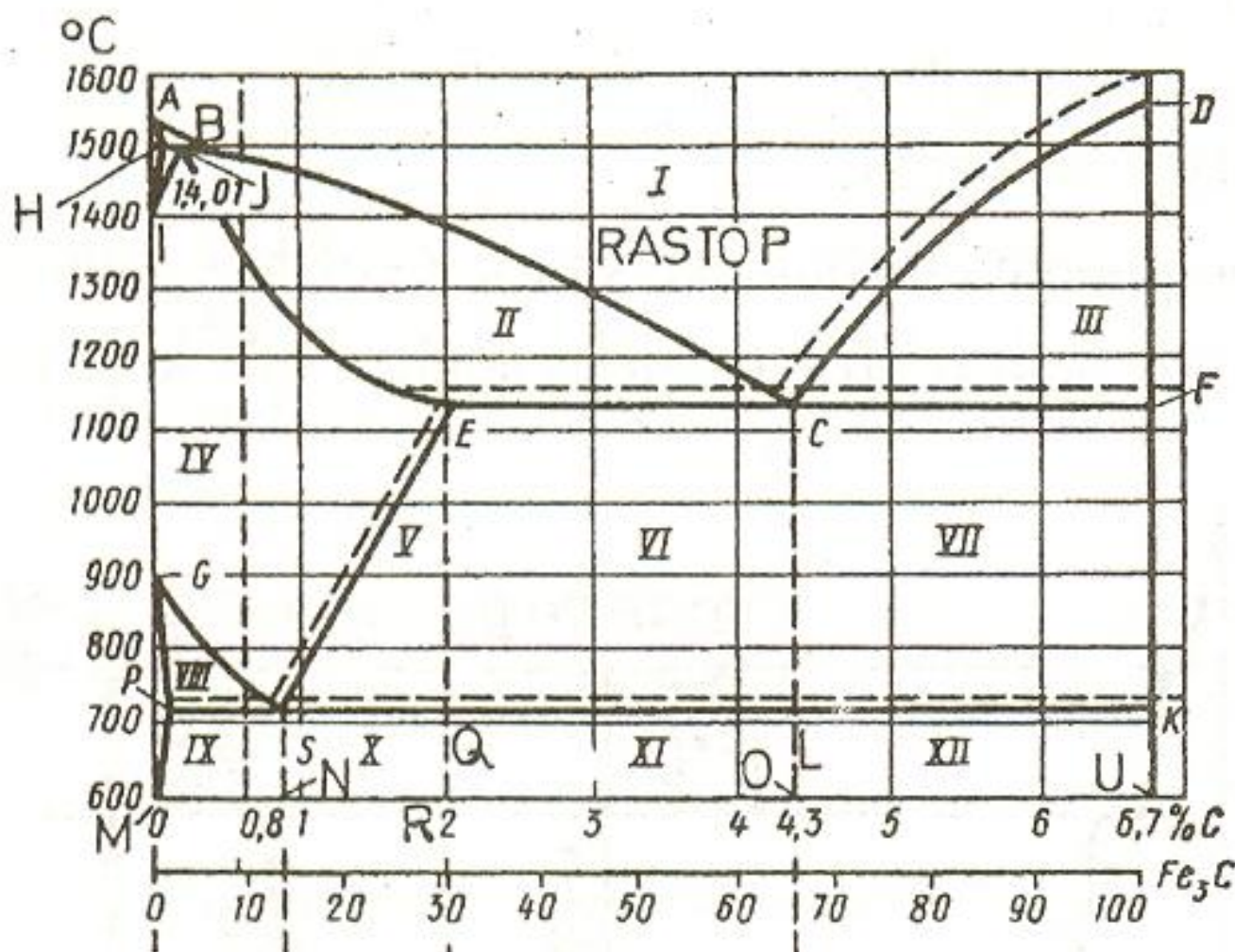
- *Liquidus, solidus linije,*
- *Sadržaj C u čistom cementitu Fe_3C : 6,67% ,*
- *Austenit (čvrsti rastvor C u Fe_γ): visoka plastičnost (važno za obradu deformacijom)!*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Struktura gvožđa i njegovih legura

Dijagram stanja legure Fe-C

- U području I-J-E-S-G egzistira čvrsti rastvor ugljenika u modifikaciji Fe_γ
- Ova struktura ima posebno ime – austenit
- Za austenit je karakteristična visoka plastičnost
- Mehaničke prerade čelika se obično vrše u stanju austenita)

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

■ Dvoetažno prečišćavanje (rafinacija) gvozdene rude:

- U I etapi u visokim pećima iz rude se dobija sirovo gvožđe ($>2\%C$),
- U II etapi redukcija do $<2\% C$ + smanjenje sadržaja S i P.

■ Rafinacija u visokim pećima:

- Koks + topitelji (kreč, pesak i dr.)

Topitelji:

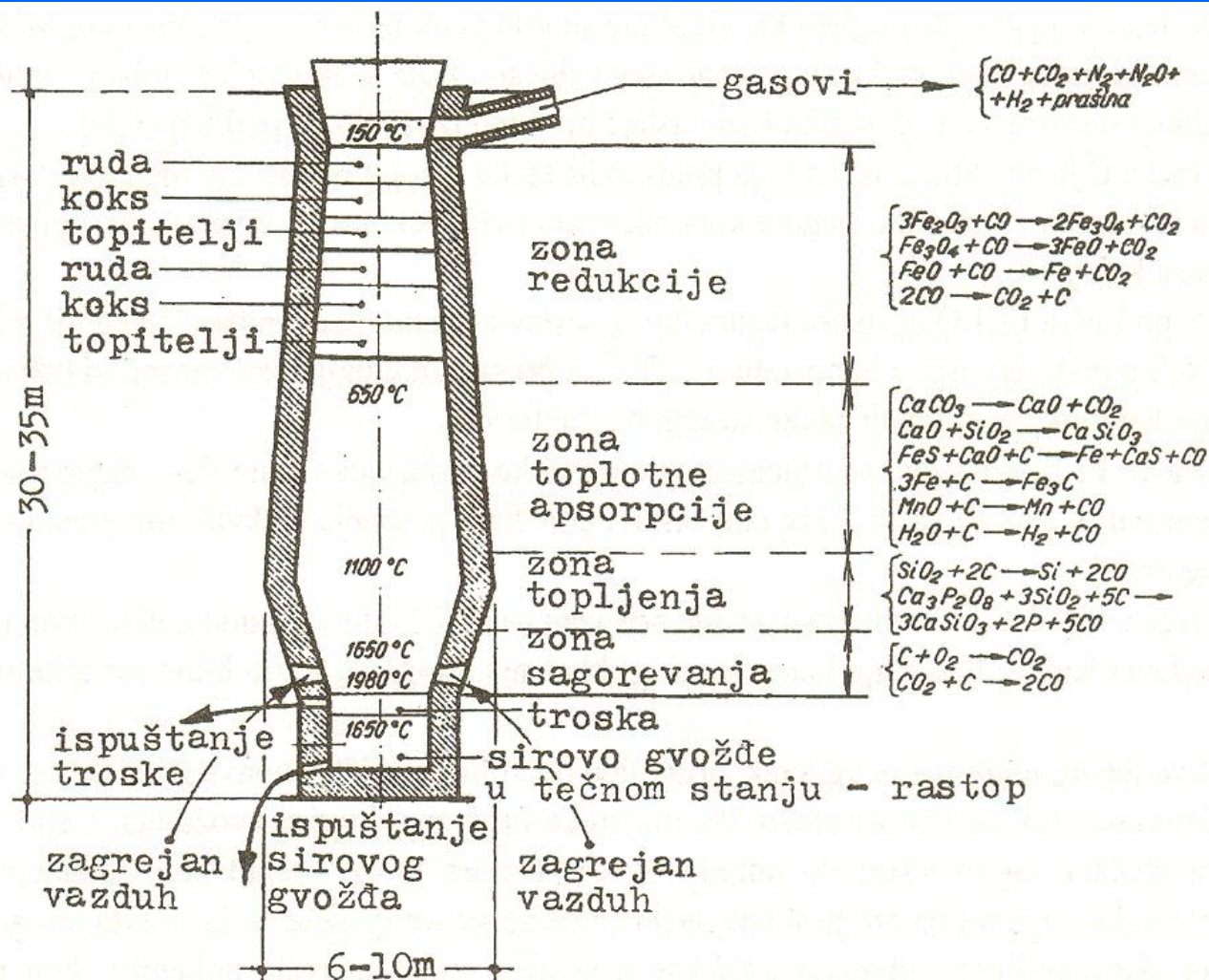
- Snižavaju temperaturu topljenja,
- Vezuju štetne primese (troska ili zgura visokih peći)
- Uduvavanje vazduha zagrejanog na $600 - 900\text{ }^{\circ}\text{C}$,
- Temperatura pri dnu peći cca $2000\text{ }^{\circ}\text{C}$

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika - I etapa

Šematski prikaz
visoke peći i tehnolo-
gije redukcije rude
gvožđa

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika – I etapa

*Ispuštanje
zgure (troske)
iz visoke peći*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

- *Belo sirovo gvožđe*: *Ugljenik vezan u obliku Fe_3C*
  - *Služi za dobijanje čelika i proizvoda od čelika*
- *Sivo sirovo gvožđe*: *Ugljenik izlučen u obliku grafita*
  - *Služi za dobijanje livenog gvožđa, od koga se za građevinarstvo proizvode:*
    - *Kanalizacione cevi, poklopci šahtova,*
    - *Vodovodne cevi i vodovodna armatura,*
    - *Radijatori za centralno grejanje i dr.*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

■ *Konvertorski postupak:*

- *Besemerov: Kisela obloga (šamot)*
Si do 2% i Mn do 1,5 %, min S i P
- *Tomasov: Bazna obloga (magnezit ili dolomit)*
P do 2%, min. sadržaj Si i S

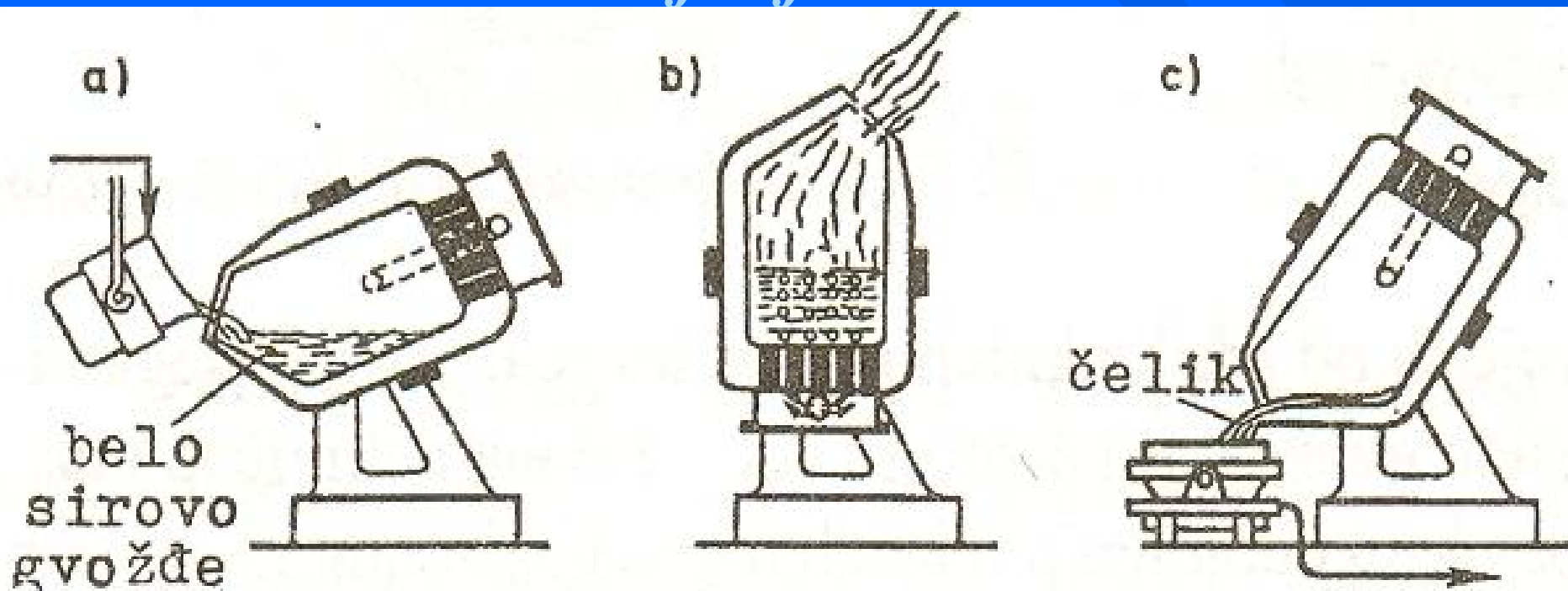
■ *Kiseoničko - konvertorski ili kiseonični postupak*

- *Umesto vazduha uduvava se čist kiseonik (do 3000 °C),
dobija se kvalitetniji čelik!*

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

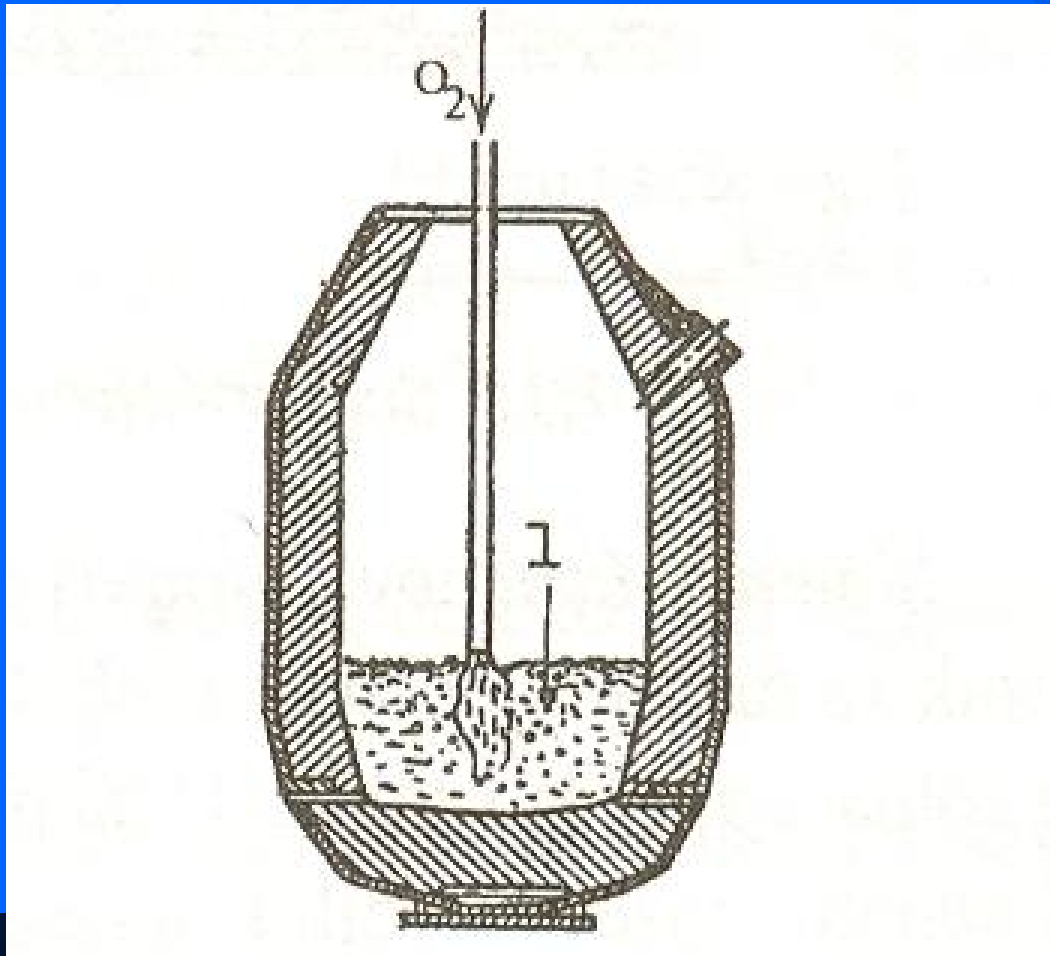
Konvertorski postupak dobijanja čelika

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

- *Vrlo burna oksidacija – temperatura dostiže do $3000^{\circ}C$*
- *Ovako dobijen čelik je kvalitetniji od Besmerovog i Tomasovog*

Kiseonično – konvertorski postupak dobijanja čelika

METALI

Gvožđe i njegove legure

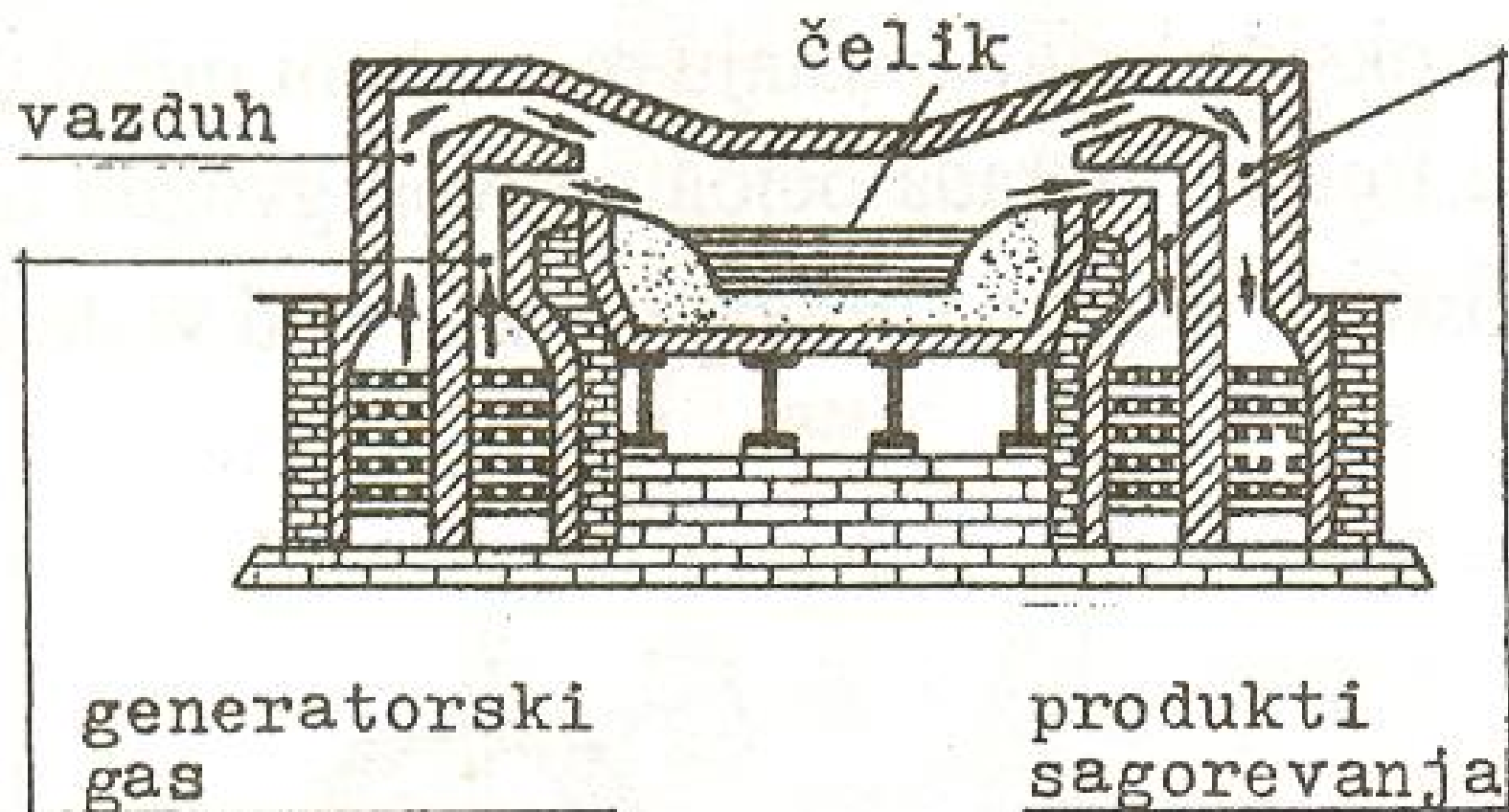
Dobijanje čelika

■ *Simens - Martenov postupak* (v. sledeći slajd)

- *Kiseonik za rafinaciju u obliku oksida gvožđa,*
- *Otpaci gvožđa i čelika,*
- *Dobija se kvalitetan čelik, nezavisno od vrste i sadržaja primesa u sirovom gvožđu (sa visokim sadržajem S i P),*

METALI

Dobijanje čelika

Simens – Martenova peć

METALI

Gvožđe i njegove legure

Dobijanje čelika

■ *Elektro postupak* (v. sledeći slajd)

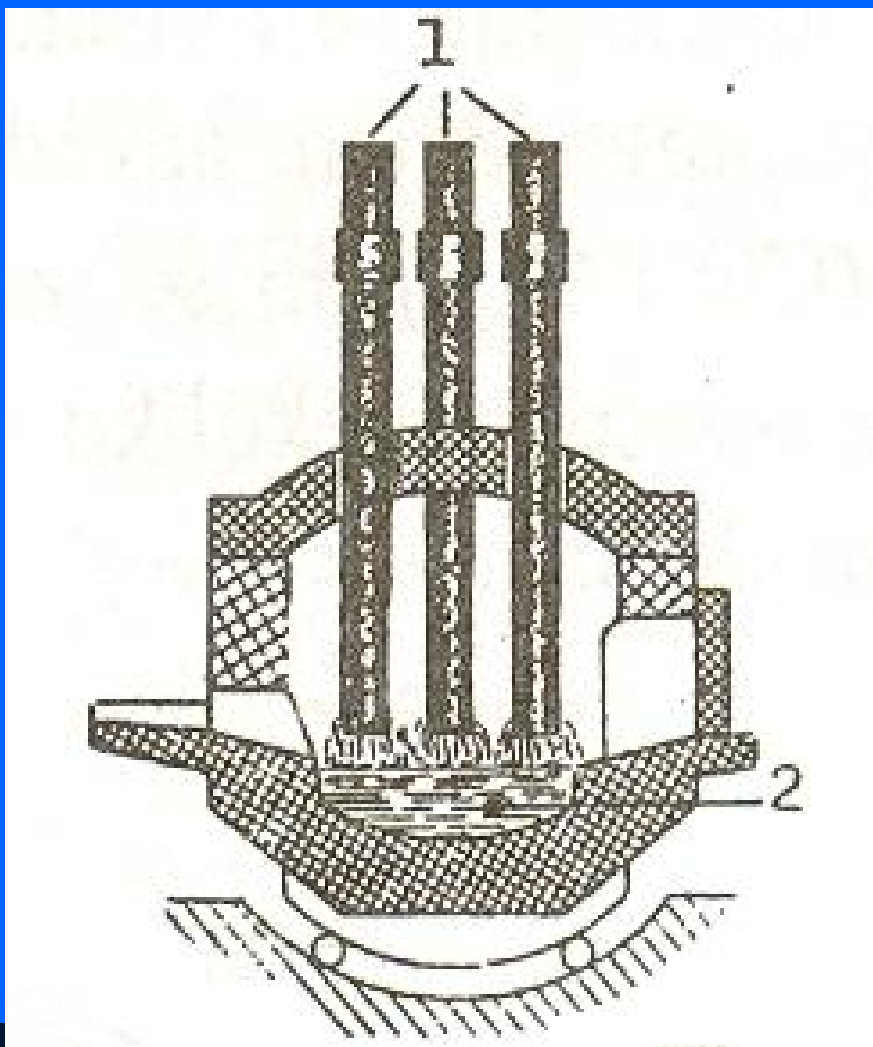
- *Dobija se čelik željenog hemijskog sastava, sa minimalnim sadržajem S, P, O i drugih primesa!*
- *Osnovni nedostatak - skup!*

■ *Duplex postupak*:

- *Najpre: Čelik konvertorskim postupkom, zatim: u elektro-peći do željenog sastava*

METALI

Dobijanje čelika

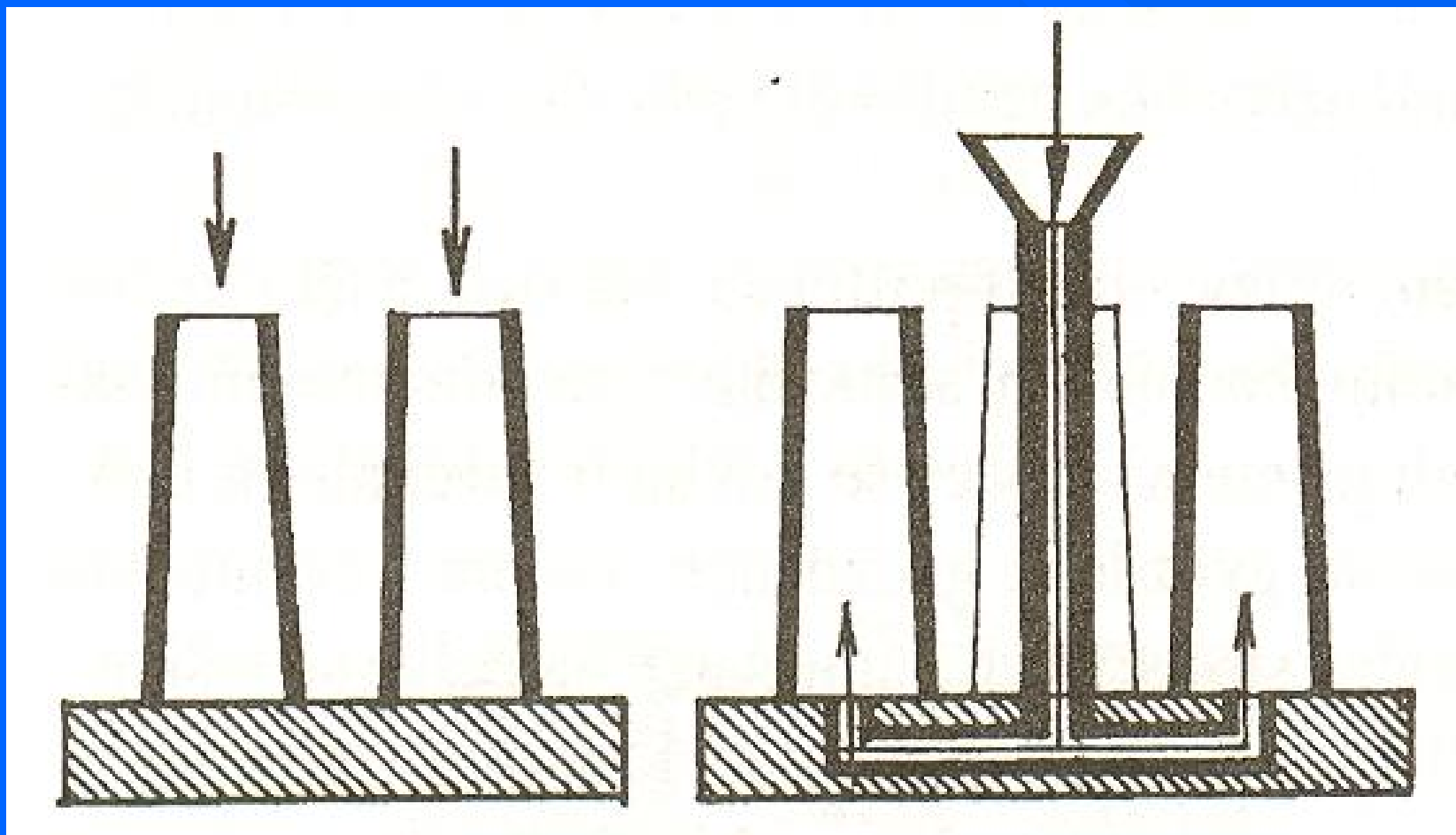

Zagrevanje šarže najčešće se vrši putem električnog luka koji se obrazuje između elektroda (1) i šarže (2)

Elektro - peć

METALI

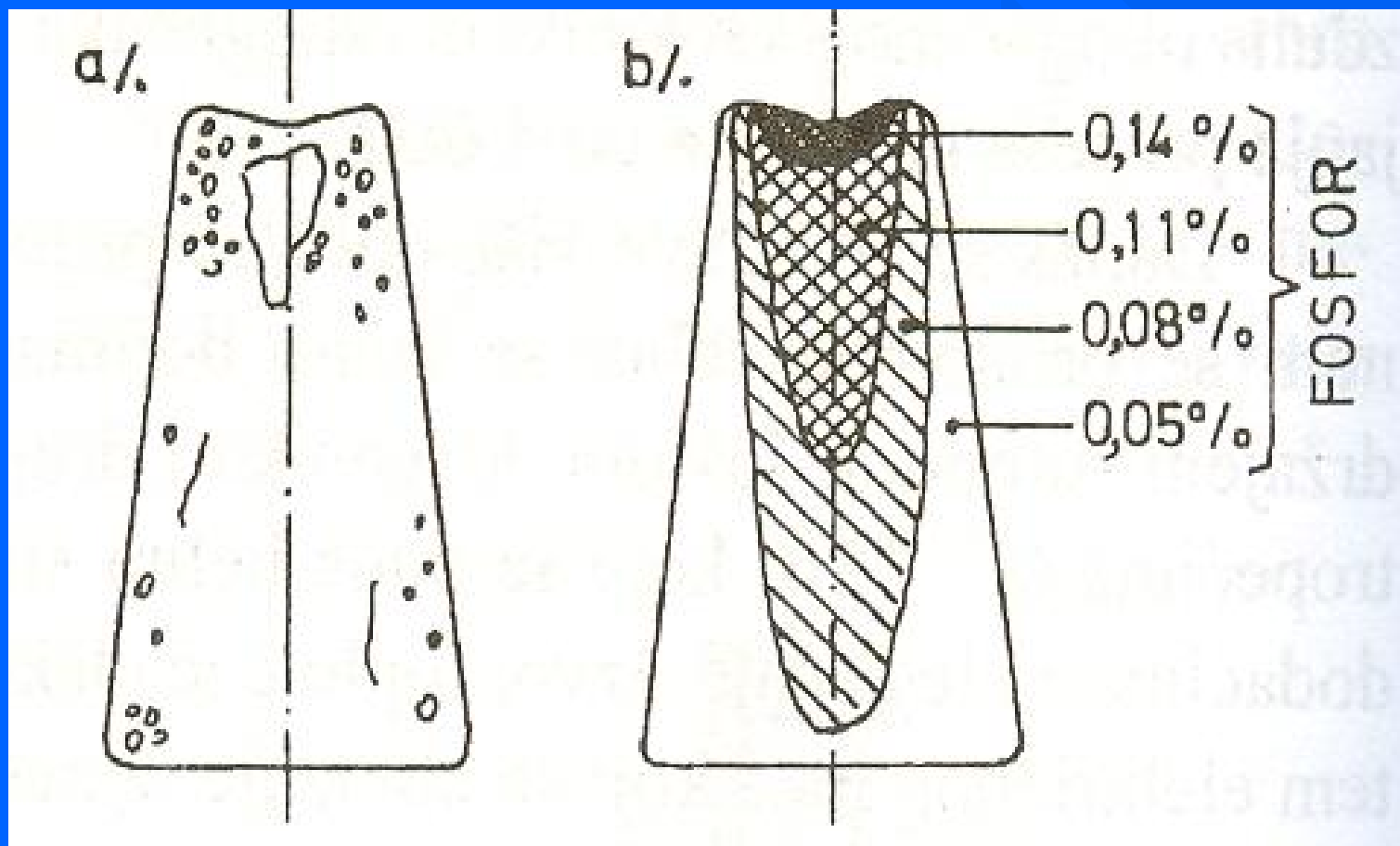
Dobijanje čelika

Nalivanje rastopljenog čelika u kokile

METALI

Dobijanje čelika

Defekti u ingotu

METALI

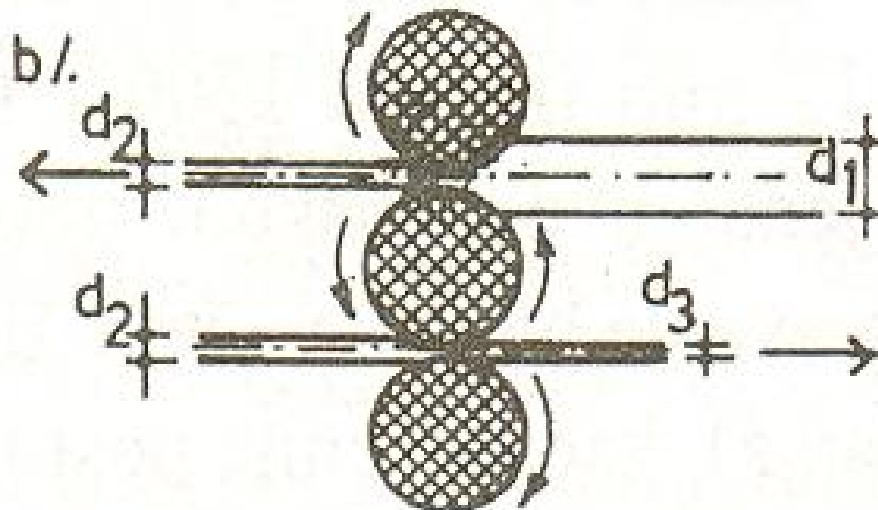
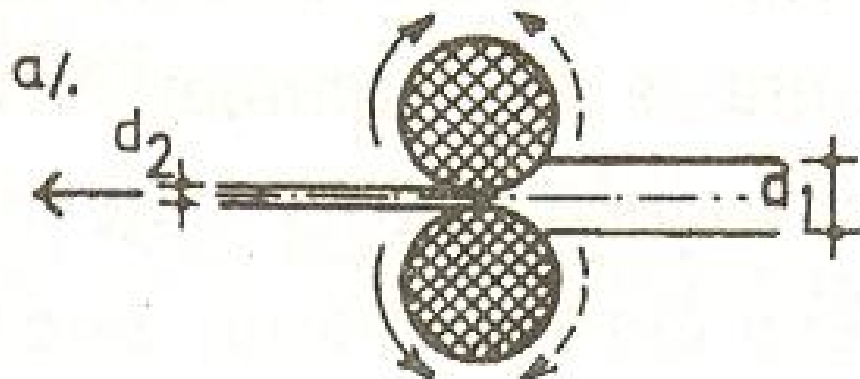
Prerada čelika deformacijom

- *Valjanje: Limovi, šipke, valjani profili,*
  - *Izvlačenje: Okrugli profili manjih dimenzija,*
  - *Kovanje: Veći komadi koji se teško valjaju,*
  - *Presovanje:*
    - *Zapreminsko presovanje (elementi složenijih oblika)*
    - *Presovanje čel. ploča i limova na hladno*
(tankoziidni elementi složenog oblika)
  - *Ekstrudiranje (istiskivanje): šipke, štapovi*
- Svi navedeni postupci obrade mogu se obavljati kako "na toplo", tako i "na hladno"*

METALI

Prerada čelika deformacijom

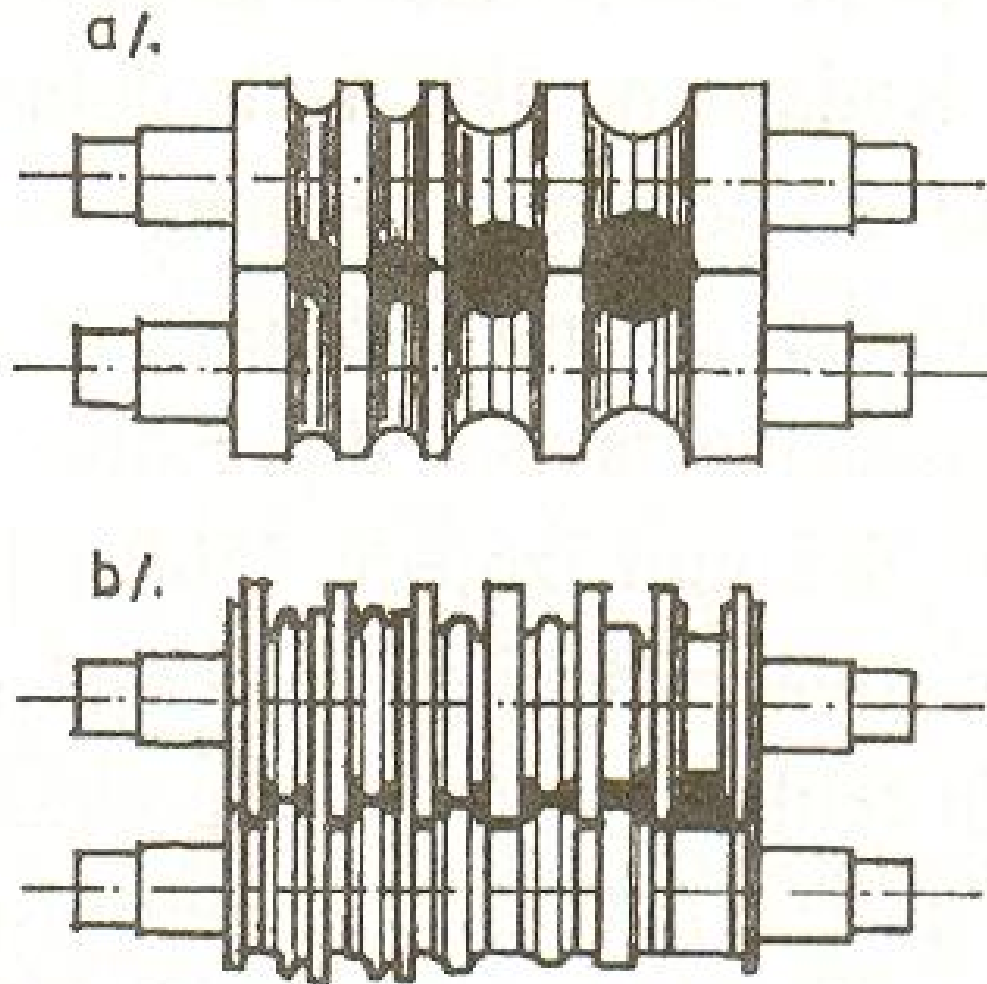

Valjanje

Sl. 7.19. Valjanje pomoću glatkih valjaka

METALI

Prerada čelika deformacijom

Valjanje

Sl. 7.20. Valjanje pomoću kalibriranih valjaka

METALI

Prerada čelika deformacijom

Valjanje

Valjanje I profila pomoću kalibriranih valjaka

METALI

Prerada čelika deformacijom

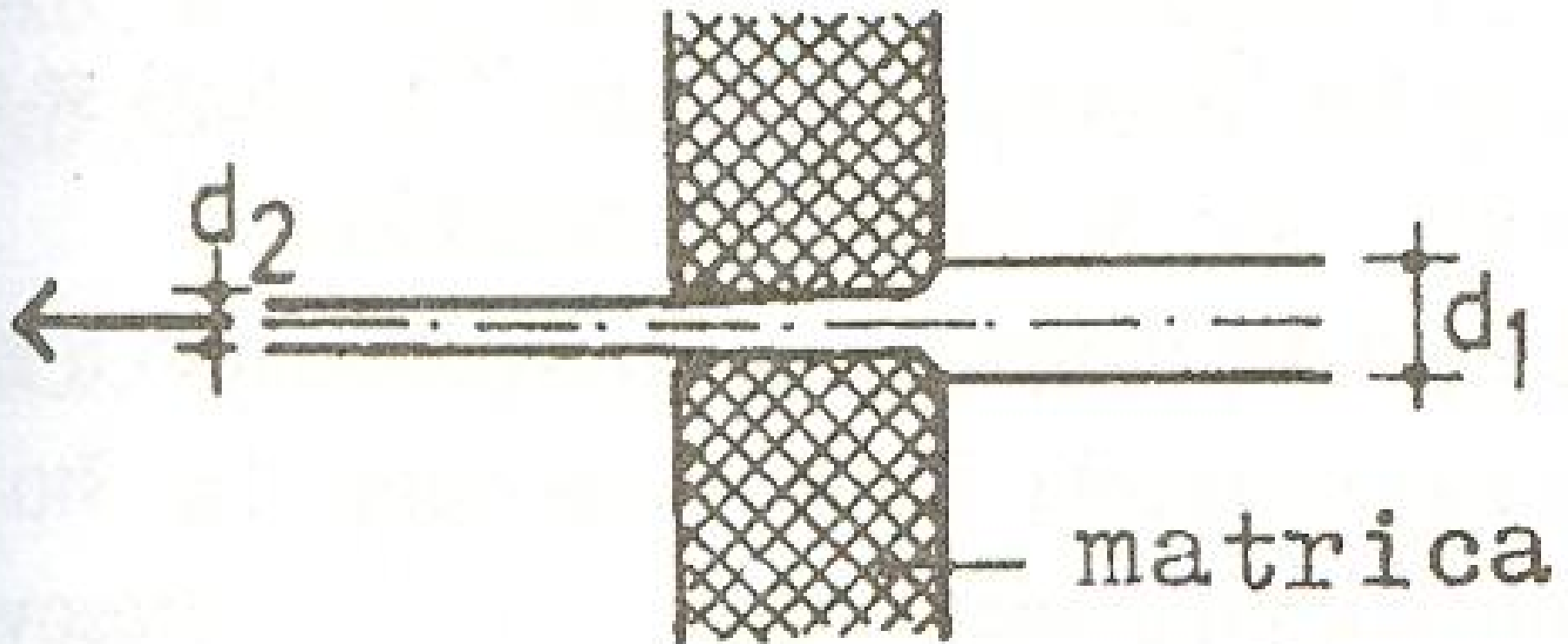
Valjanje

I profil sa širokim nožicama (Pajner) na kraju valjanja

METALI

Prerada čelika deformacijom

Izvlačenje

Skica postupka izvlačenja

METALI

Prerada čelika deformacijom

- *Mehanička i tehnološka svojstva proizvoda dobijenih valjanjem i izvlačenjem, neće zavisiti samo od hemijskog sastava materijala, već u velikoj meri i od tehnologije prerade.*
- *Ova svojstva u prvom redu zavisiće od toga da li se primenjuje toplo ili hladno valjanje, odnosno izvlačenje, zatim od nivoa temperature pri obradi “na toplo”, a bitnu ulogu igra i stepen sažimanja, kako kod obrade “na toplo”, tako još više kod obrade “na hladno”.*
- *Odgovarajuće zbijanje u toplom stanju uslovljava smanjenje kristalnih zrna i njihov kompaktniji raspored, što doprinosi povećanju mehaničkih otpornosti materijala.*
- *Hladnom deformacijom (valjanjem i izvlačenjem) dolazi do usmeravanja kristalnih zrna, čime se postižu vrlo visoke čvrstoće, uz istovremeno nepovoljan efekat izvesnog smanjenja žilavosti.*
- *Sitnozrni materijali imaju uvek veće čvrstoće i tvrdoće, dok krupnozrni, po pravilu, veću plastičnost !*

METALI

Prerada čelika deformacijom

- *Svi postupci obrade “na hladno” mogu biti praćeni i međufaznim zagrevanjem, kao i raznim postupcima termičke obrade.*
- *Tako, na primer, patentirana žica, koja se vrlo široko primenjuje u tehnici prethodnog naprezanja (prednaprezanja), predstavlja proizvod dobijen kombinovanjem ovih postupaka:*
  - *Kao prvo, žica dobijena valjanjem “na toplo”, zagreva se na 900-1000 °C, pa hladi u olovnom ili sonom kupatilu na 450 do 500°C (na ovaj način dobija se najpovoljnija struktura za dalji tretman).*
  - *Žica se zatim postepeno hladi do normalne temperature i provlači kroz odgovarajuće matrice, koje je sažimaju*
  - *Ovako dobijen, hladno vučeni čelik odlikuje vrlo visoka $f_z (\sigma_m)$, koja, načelno, zavisi od prečnika i kreće se u granicama: 1800 MPa (za ϕ 2-3 mm), 1500-1800 MPa (za ϕ 4-5 mm), 1300-1500 (za ϕ 6-12mm).*

METALI

Prerada čelika deformacijom

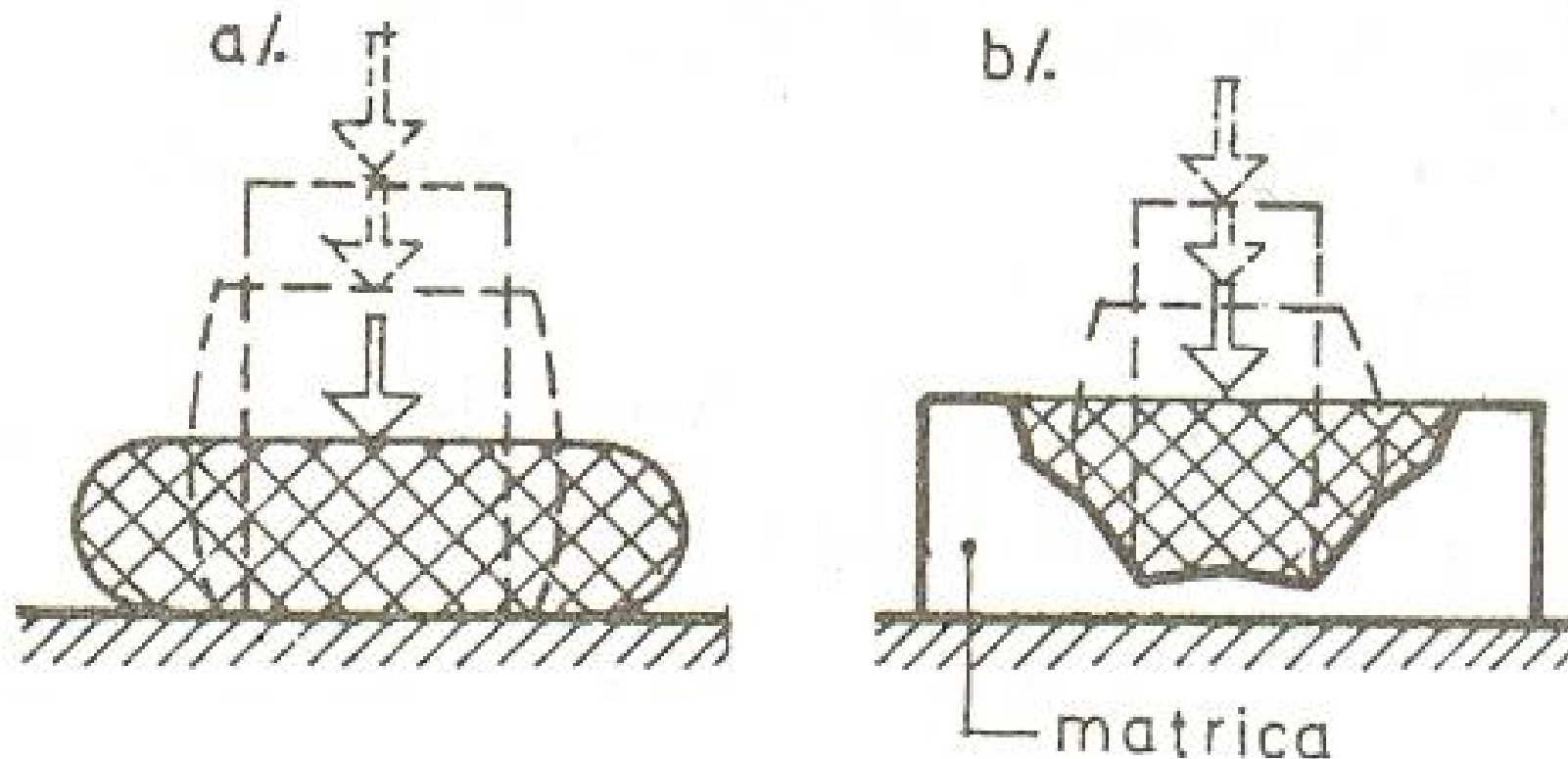
- *Materijal dobijen na napred opisan način, međutim, može se podvrći i jednom dopunskom tretmanu, tzv. “Opuštanju”, koje podrazumeva:*
  - *Ponovno zagrevanje hladno vučene žice do temperature $T=150-400\text{ }^{\circ}\text{C}$ (u zavisnosti od dužine zagrevanja), uz docnije postupno hlađenje do normalne temperature. Na ovaj način f_z se povećava do 10%, uz poboljšanje žilavosti žice!*

METALI

Prerada čelika deformacijom

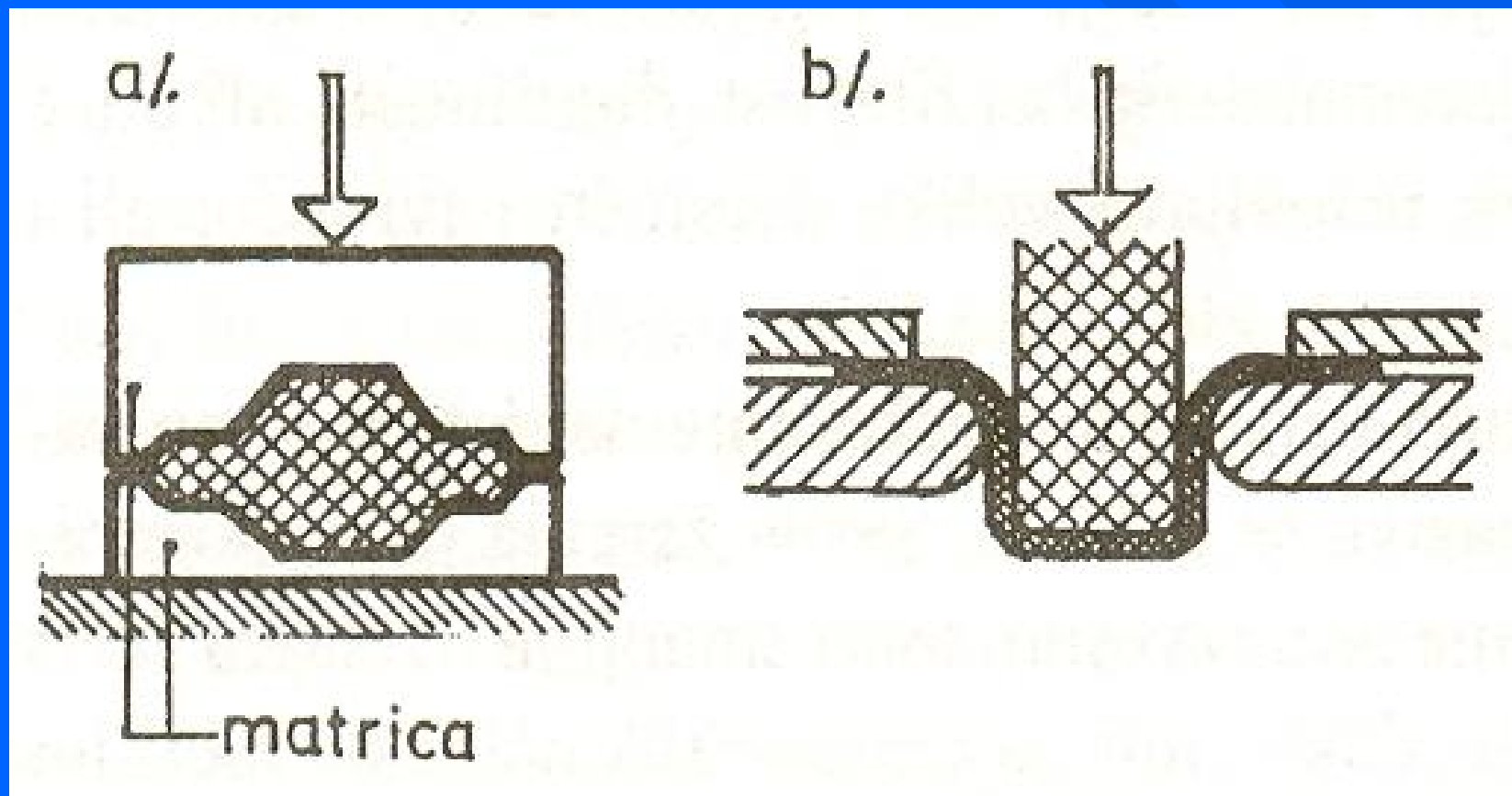
Kovanje

Dva postupka kovanja

METALI

Prerada čelika deformacijom *Presovanje*

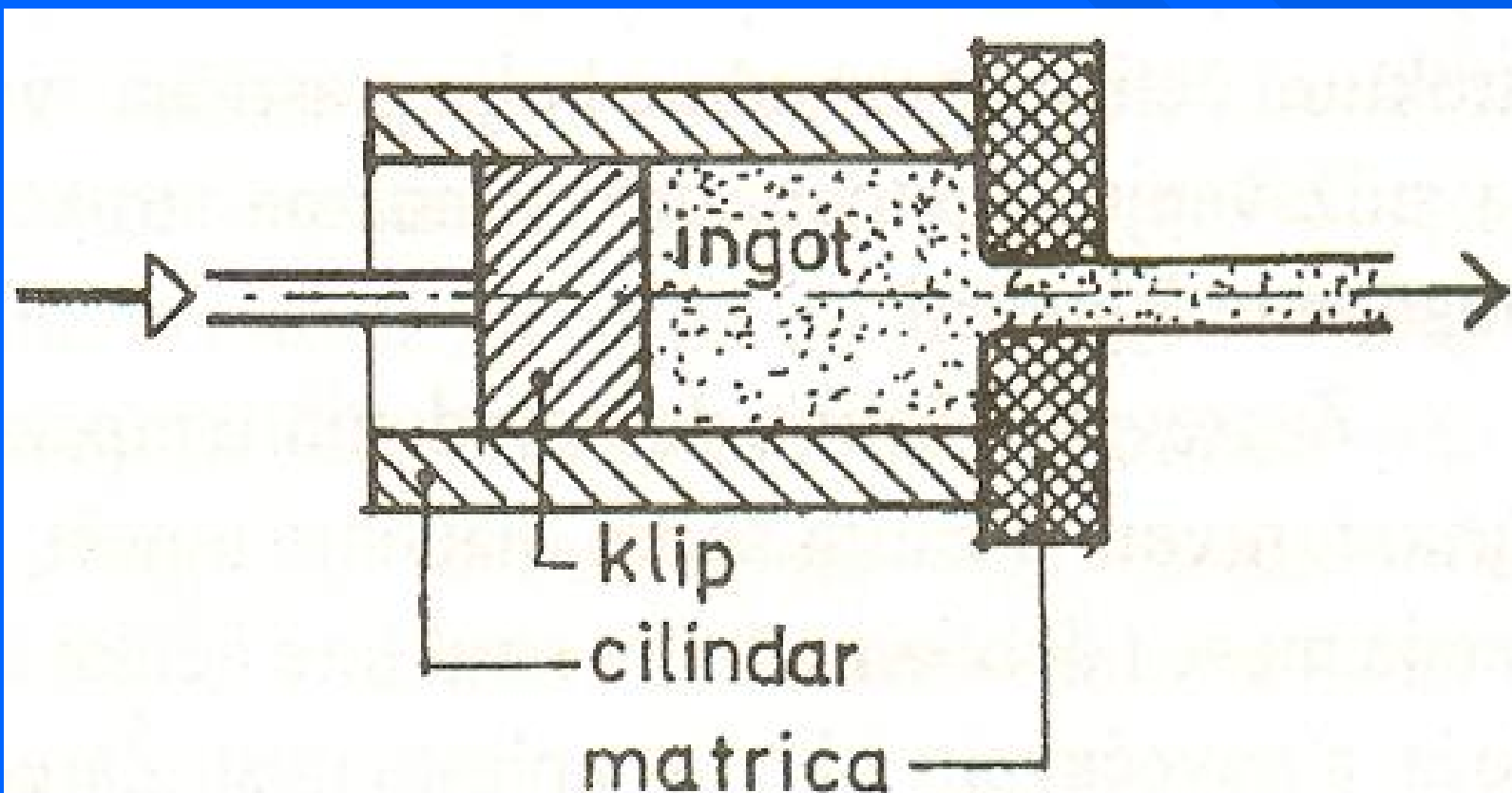

Dva postupka presovanja: zapreminsko presovanje (levo) i prsovanje “na hladno” čeličnih ploča i limova (tankozidni elementi složenih oblika

METALI

Prerada čelika deformacijom

Istiskivanje (Ekstrudiranje)

Sl. 7.24. Ekstrudiranje

METALI

Termička obrada čelika

Uticaj brzine hlađenja na strukturu i svojstva čelika

- *Na strukturu, a time i na svojstva čelika, u značajnoj meri može se uticati brzinom hlađenja.*
- *Ako se legura hladi sporo, u peći, dobiće se znatno krupniji kristali nego ako se isti čelik hladi na vazduhu ili, pak, ako se primeni neki postupak izuzetno brzog hlađenja.*
- *Kao što je ranije rečeno, krupnozrna struktura čelika obezbeđuje bolja plastična svojstva (žilavost – duktilnost), ali utiče na snižavanje čvrstoće, dok sitnozrna struktura uslovljava veliku čvrstoću i tvrdoću, ali i smanjenje žilavosti.*

METALI

Termička obrada čelika

- ***Žarenje:*** Zagrevanje do određene temperature, izvesno zadržavanje na tom nivou, zatim sporo hlađenje; ima za cilj homogenizaciju mase i da čelik učini što mekšim za dalju obradu (na pr. obradu hladnim valjanjem ili izvlačenjem).
- ***Normalizacija:*** Zagrevanje do temperature 950-1000 °C, sa hlađenjem na vazduhu brzinom 20-50°C/min. Dobija se zahtevana sitnozrna struktura materijala (konstrukcijski čelik se najčešće isporučuje u “normalizovanom stanju”).
- ***Kaljenje:*** Zagrevanje do određene temperature T (visoko u austenitskom području), zatim naglo hlađenje. Dobija se krt materijal, visoke tvrdoće i čvrstoće. Radi smanjenja krtosti, kaljenje redovno prati postupak opuštanja.
- ***Poboljšanje:*** Nakon kaljenja u vodi ili u ulju, zagrevanje na 450-650°C i naglo hlađenje na vazduhu. Raste: f_z , σ_{vi} i ρ !

METALI

Klasifikacija (podela) čelika

- *Prema hemijskom sastavu: ugljenični i legirani,*
- *Prema nameni: konstrukcioni i alatni,*
- *Prema kvalitetu: obični, kvalitetni i plemeniti.*
  - *Obični čelik: Negarantovan sastav i nepropisan sadržaj nečistoća*
  - *Kvalitetni i plemeniti čelik: Garantovan hemijski sastav i limitirane nečistoće – kod plemenitog ih je daleko manje nego kod kvalitetnog.*

METALI

Klasifikacija (podela) čelika

Ugljenični i legirani čelici:

- *Kod ugljeničnih čelika: Odlučujući uticaj na svojstva čelika ima ugljenik C, dok se ostali prisutni elementi smatraju primesama. Kao prateći elementi javljaju se mangan Mn i silicijum Si i nisu od uticaja na svojstva čelika.*
- *Kod legiranih čelika: Zbir procenata legirajućih elemenata je $< 5\%$ (niskolegirani) ili $> 5\%$ (visokolegirani)*

METALI

Klasifikacija (podela) čelika

Konstrukcioni i alatni čelici:

- *Konstrukcioni čelici* *su one vrste čelika koje se upotrebljavaju za izradu konstrukcijskih elemenata ili čeličnih konstrukcija u celini (počev od predmeta široke potrošnje pa do čeličnih konstrukcija u građevinarstvu, mašinogradnji, brodogradnji i.t.d.).*
- *Alatni čelici* *predstavljaju čelike koji služe za izradu raznih alata – za obradu svih vrsta materijala, kako u hladnom, tako i u toplom stanju.*

METALI

Klasifikacija (podela) čelika

- Za izbor *konstrukcijskih čelika* odlučujuću ulogu imaju njihova mehanička i tehnološka svojstva: f_z (σ_m), σ_{vi} , ρ , osetljivost prema krtom lomu, pojavi prslina i.t.d.
- Za upotrebljivost *alatnih čelika*, mehanička svojstva (osim tvrdoće i žilavosti) nemaju većeg značaja.
Kod njih su odlučujuća tehnološka svojstva, postojanost na povišenim temperaturama, dimenzionalna postojanost i sl.

METALI

Klasifikacija (označavanje) čelika

Č XXXX XX

↑   ↑----- Dopunska oznaka,
↑----- Osnovna oznaka.

- **Osnovna oznaka:** vrsta (i namena) čelika:
- **Prvi simbol:**
  - 0: čelik negarantovanog sastava,
  - 1: čelik garantovanog sastava,
  - 2 do 9: legirani čelik, garantovanog sastava (brojevi 2 do 9 su simboli najuticajnijeg legirajućeg elementa)
- **Drugi simbol,** kod čelika sa simbolom 0 na 1. mestu, odnosi se na zateznu čvrstoću, prema tabeli na sledećem slajdu!

METALI

Klasifikacija (označavanje) čelika

Grupa čelika	Ugljenični čelici sa utvrđenim mehaničkim osobinama	
simbol na prvom mestu	0	
simbol na drugom mestu	simbol	nazivna zatezna čvrstoća N/mm^2
	0	nije utvrđeno
	1	do 320
	2	od 330 do 350
	3	od 360 do 380
	4	od 390 do 480
	5	od 490 do 580
	6	od 590 do 680
	7	od 690 do 780
	8	od 790 do 880
	9	od 890 i više

METALI

Građevinski čelici

27.11.07. Dovde (113)

U građevinarstvu se uglavnom primenjuju ugljenični čelici sa negarantovanim sastavom, ali sa garantovanim mehaničkim svojstvima

Legirani čelici primenjuju se izuzetno retko

- *Čelici za noseće konstrukcije* (razni valjani profili i različite šipke – videti skice i 2 fotografije)
- *Niskougljenični čelici za limove* (tanki limovi – do 3 mm, srednji limovi – do 4,75 mm i grubi limovi – preko 4,75 mm)
- *Pocinkovani čelični limovi* (0,45 – 4 mm)
- *Brazdasti i bradavičasti limovi* (za gazišta na metalnim stepeništima – videti skice napred)

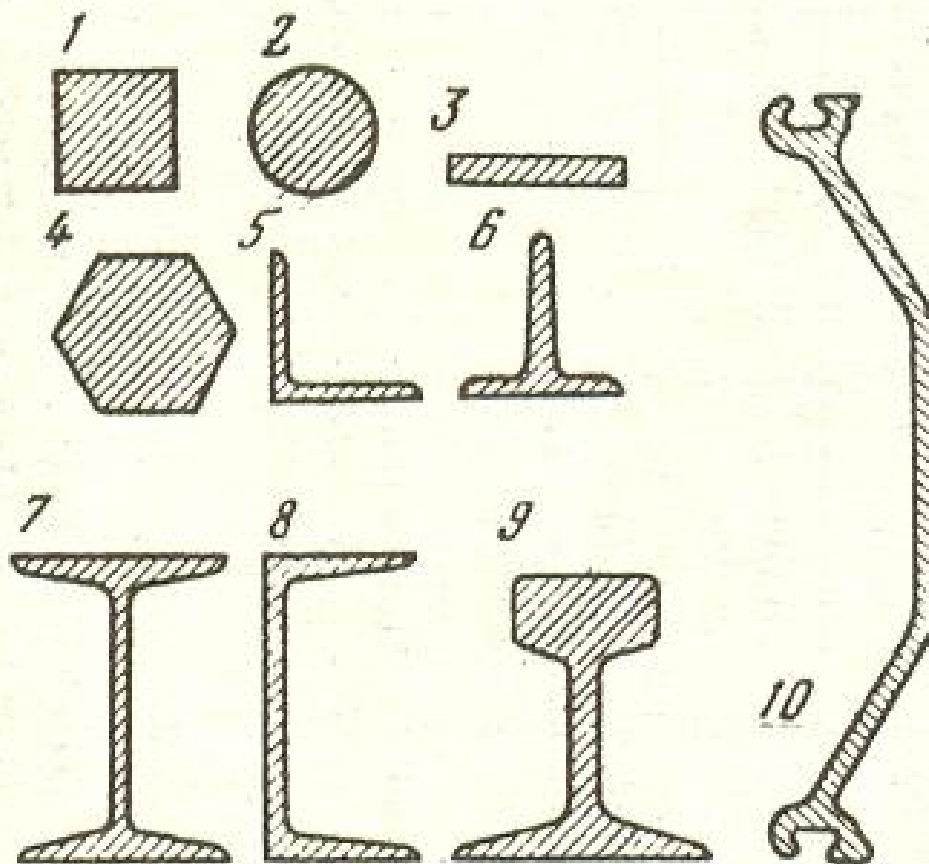
METALI

Građevinski čelici

- ***Talasasti i koritasti limovi*** (videti skice napred)
- ***Koritaste i udubljene ploče*** (videti skice napred)
- ***Hladno presovani tankozidni profili*** (otvoreni i zatvoreni)
- ***Čelična žica*** (do $\phi 14$ mm – dobija se: ili samo valjanjem, ili valjanjem + izvlačenjem)
- ***Vučena žica za posebne namene*** (do $\phi 14$ mm)
- ***Čelična užad*** (spiralna, prosto usukana i zatvorena užad)
- ***Čelici za vijke, navrtke i zakivke***
- ***Betonski čelik*** (glatki, rebrasti, zavarene mreže, Bi-čelik)
- ***Čelici za prednapregnuti beton*** (žice, šipke i užad)
(za čel. užad, bet. čelik i čelike za prednaprezanje-v.skice napred)

METALI

Građevinski čelici

*Valjani profili
i šipke*

*Sl. 7.28. Geometrijski oblici
valjanih čeličnih proizvoda.*

METALI

Građevinski čelici

*Valjani
“I” - profili*

METALI

Građevinski čelici

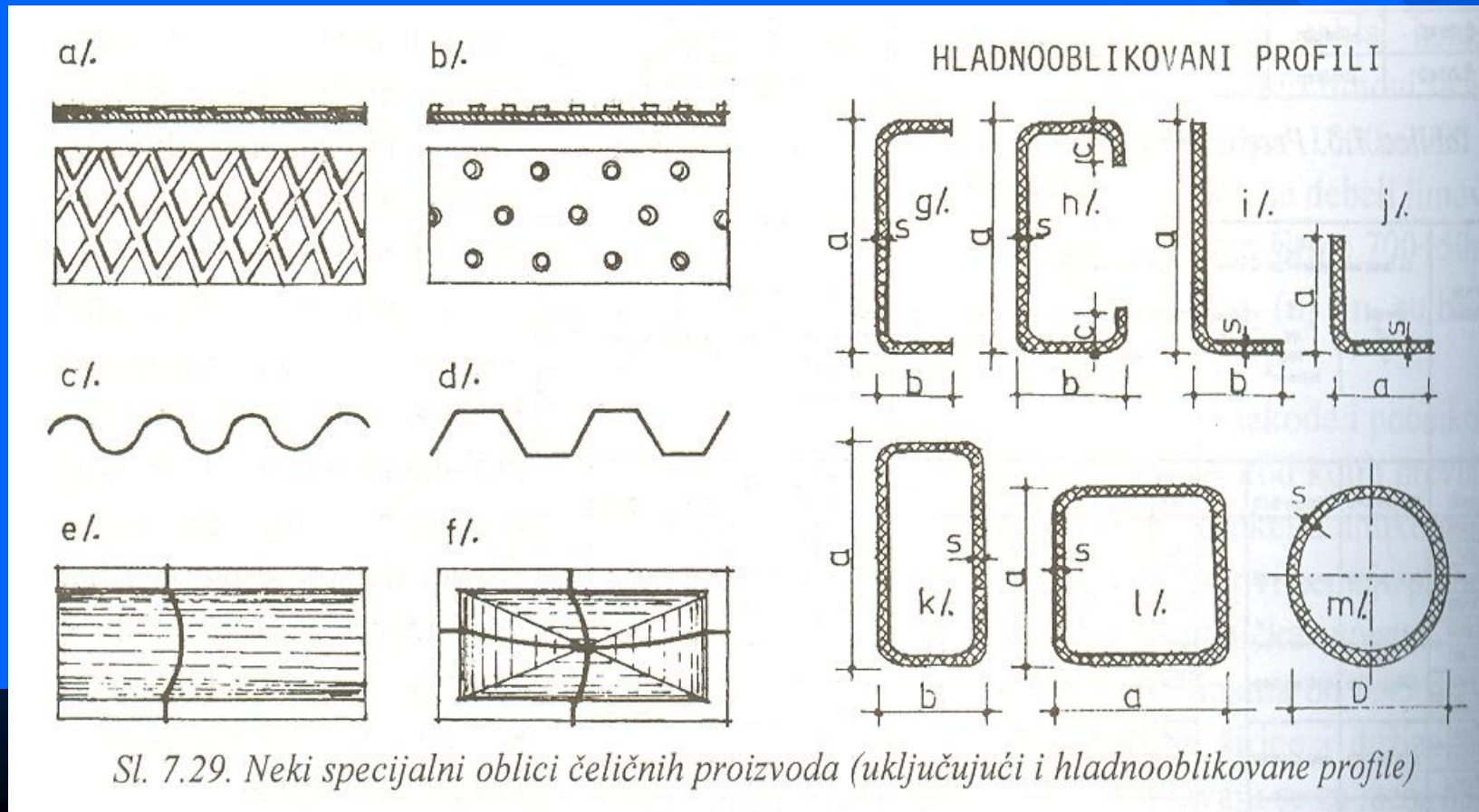
*Valjani
“L” profili*

METALI

Građevinski čelici

a) Brazdasti lim b) Bradavičasti lim c) Talasasti lim d) Koritasti lim
e) Koritaste ploče f) Udubljene ploče; Desno: Hladno presovani tankozidni nosači (otv. i zatv.)

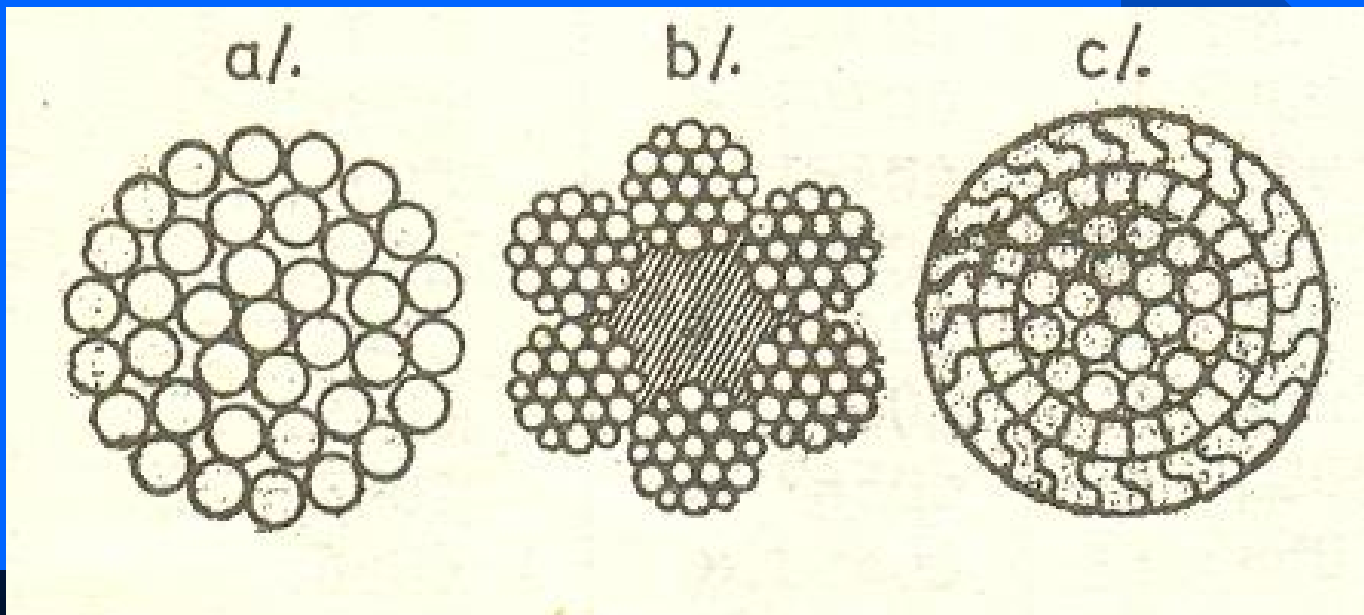
Sl. 7.29. Neki specijalni oblici čeličnih proizvoda (uključujući i hladnooblikovane profile)

METALI

Građevinski čelici

a) *Spiralna užad* (sa 7, 19 ili 37 žica) b) *Užad sa prosto usukanim strukovima* c) *Zatvorena užad*

- *Pojedina užad imaju jezgra u formi vlaknastog uložka: ovaj uložak je ili od biljnih (kudelja) ili od sintetičkih vlakana. Uložci, natopljeni nekim neutralnim sredstvom (radi podmazivanja), povećavaju savitljivost užeta.*
- *Nosivost užadi manja je od zbirne nosivosti pojedinih žica!*

Užad

Sl. 7.30. Neki tipovi čeličnih užadi

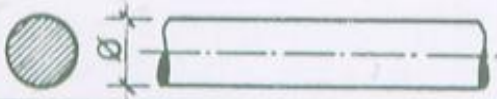

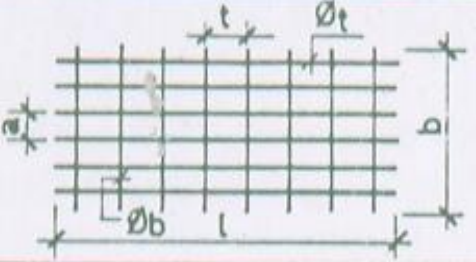
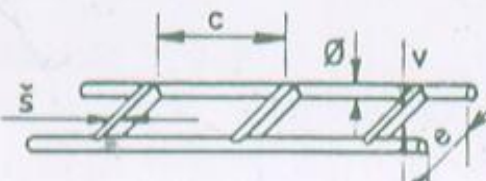
METALI

Građevinski čelici

Betonski čelik

26.11.07. Dovde (225)

(Jedna greška u tabeli, pod 3: Umesto: MAR 500/560, treba: MAR 400/500!)

NAZIV ARMATURE	O B L I K	OZNAKA VRSTE ČELIKA	OZNAKA ARMATU- RE I MEHANIČKIH KARAKTERISTIKA
1. GLATKA ARMATURA OD MEKOG BETONSKOG ČELIKA		Č 0200 Č 0300	GA 220/340 GA 240/360
2. REBRATA ARMATURA OD VISOKOVREDNOG PRIRODNO TVRDOG ČELIKA		Č 0550 Č 0551	RA 400/500-1 RA 400/500-2
3. MREŽASTA ARMATURA- ZAVARENE ARMATURNE MREŽE OD HLADNOVUČE- NE GLATKE ILI OREB- RENE ŽICE			MAG 500/560 MAR 500/560
4. Bi-ARMATURA- ARMATURA SPECIJAL- NOG OBLIKA OD HLA- DNOVUČENE ŽICE			BiA 680/800

← $\phi 5 - \phi 12mm$

← $\phi 5 - \phi 36 mm$

← $\phi 6 - \phi 14 mm$

← $\phi 6 - \phi 40 mm$

Najčešće:

← $\phi 6 - \phi 14 mm$

(za oba čelika)

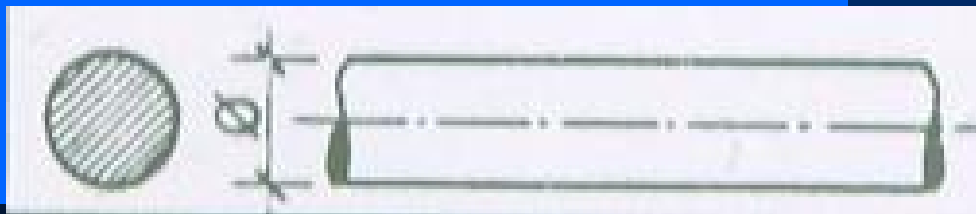
METALI

Građevinski čelici – Betonski čelik

GLATKA ARMATURA

GA 220/340 (Č.0200) i GA 240/360 (Č.0300)

- Prečnici:* GA 220/340: $\phi 5$, $\phi 6$, $\phi 8$, $\phi 10$, $\phi 12$
GA 240/360: $\phi 5$, $\phi 6$, $\phi 8$, $\phi 10$, $\phi 12$, $\phi 14$, $\phi 16$, $\phi 18$, $\phi 20$, $\phi 22$,
 $\phi 25$, $\phi 28$, $\phi 32$ i $\phi 36$
- Isporuka:* GA 220/340 – Koturovi (svi prečnici)
GA 240/360 – Koturovi: (do $\phi 22$), Petlje (do $\phi 28$),
Prave šipke: 12-20 m (preko $\phi 28$)

METALI

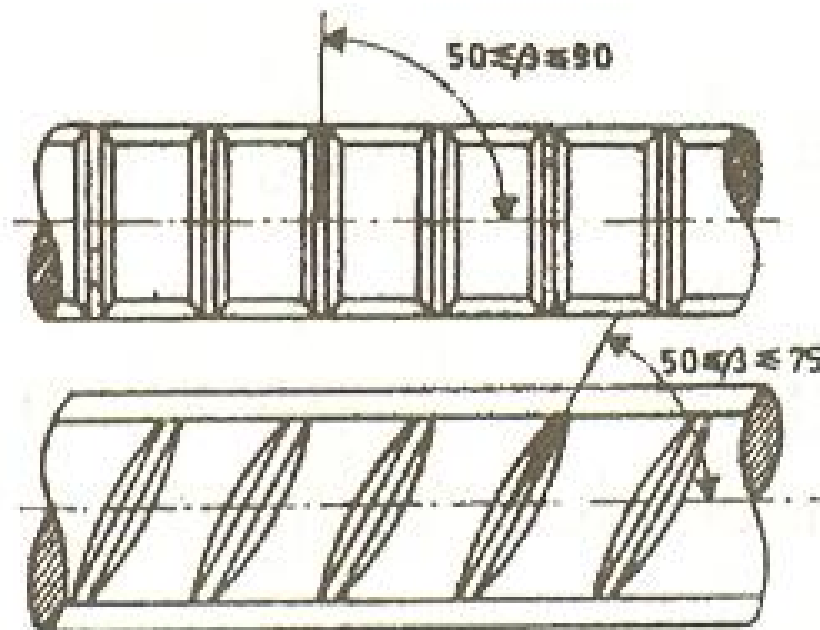
Građevinski čelici – Betonski čelik

REBRASTA ARMATURA

RA 400/500 – 1: Samo za statička opterećenja; $\phi 6$, $\phi 8$, $\phi 10$ i $\phi 14$ mm

RA 400/500 – 2: Za statička i dinamička opterećenja; $\phi 6$, $\phi 8$, $\phi 10$, $\phi 12$, $\phi 14$, $\phi 16$, $\phi 19$, $\phi 22$, $\phi 25$, $\phi 28$, $\phi 32$, $\phi 36$ i $\phi 40$ mm

Isporuka RA: Koturovi (do $\phi 14$), Petlje (do $\phi 22$), Prave šipke 12-20 m ($> \phi 22$)

RA 400/500-1

RA 400/500-2

METALI

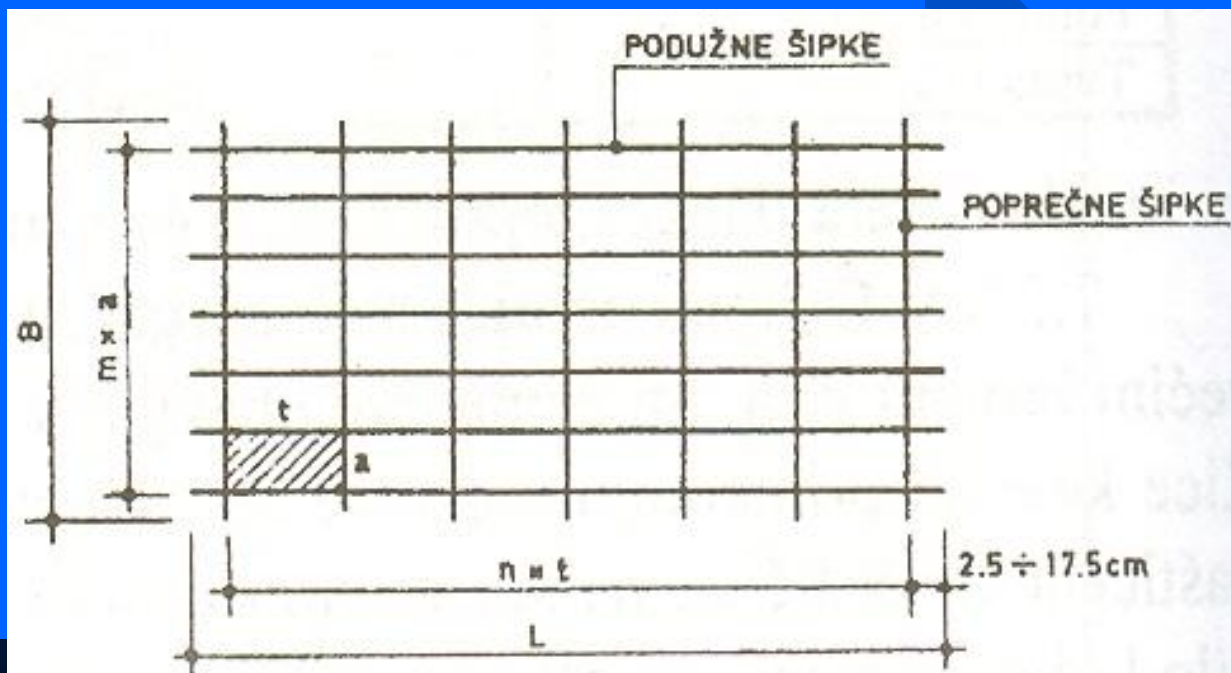
Gradjevinski čelici – Betonski čelik

MREŽASTA ARMATURA – MAG 500/560, MAR 400/500

Prečnici šipki: Najčešće: $\phi 6$ - $\phi 14$ mm

Isporuka: $L=5,00$ m, $B=2,70$ m

Oznake: Pravougaona okca: **R XXX** ili **Rx XXX** (za zidove),
Kvadratna okca: **Q XXX**

Sl. 7.32. Mrežasta armatura

METALI

Građevinski čelici – Čelici za prednapregnuti beton

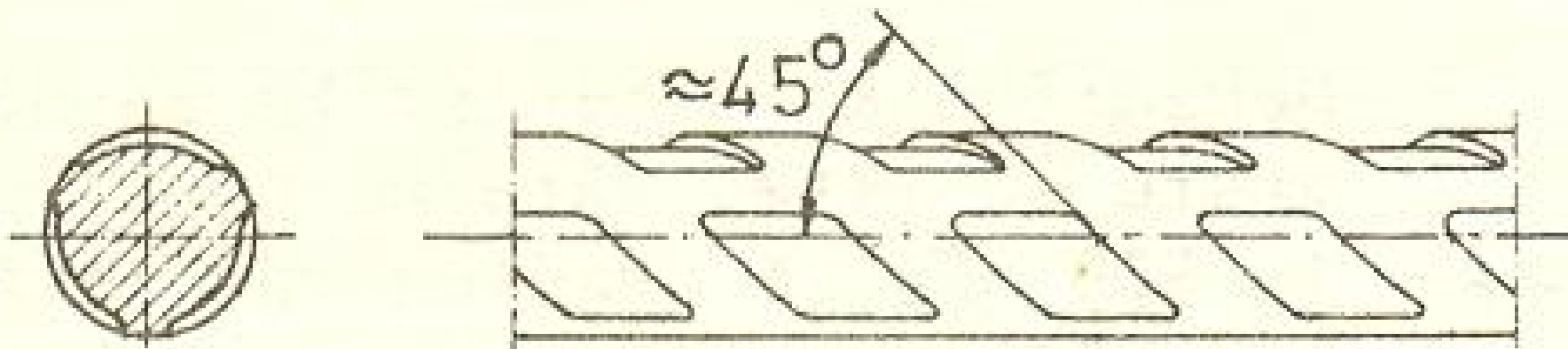
- Žice (glatke i profilisane): Dobijaju se od vruće valjanog ugljeničnog čelika, postupkom *patentiranja, hladnog izvlačenja i opuštanja*, a često se podvrgavaju i postupku *stabilizacije*, koja podrazumeva: Istezanje prethodno zagrejane žice ($150-400^{\circ}\text{C}$) za oko 1% dužine. Dobija se *žica sa vrlo niskom relaksacijom* $f_z=1450-2000 \text{ MPa}$, ϕ : 2,5; 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12mm.
- Šipke (glatke i rebraste): Dobijaju se od od ugljeničnog ili legiranog čelika, uz moguću primenu dopunskih postupaka: *hladnog izvlačenja, opuštanja, poboljšanja i dr.* Bez ovih postupaka: $f_z \leq 900 \text{ MPa}$, a sa njima: $f_z=1400-1600 \text{ MPa}$. ϕ : 14, 16, 20, 25, 32, 36, 40 mm
- Užad (2, 3 ili 7 žica $\phi 2 - \phi 4 \text{ mm}$): Najčešće se koristi *patentirana, hladno vučena žica*, a nakon formiranja, užad se podvrgava postupku *opuštanja*, sa ili bez *stabilizacije* (za *nisku* ili *normalnu relaksaciju*)

Užad od 7 žica - ϕ : 6,4; 7,9; 9,3; 11,0; 12,5 i 15,2 mm

METALI

Građevinski čelici – Čelici za prednapregnuti beton

ŽICE: Prečnici žica ϕ : 2,5; 3, 4, 5, 7, 8, 10, 12 mm
(za glatke i profilisane žice)

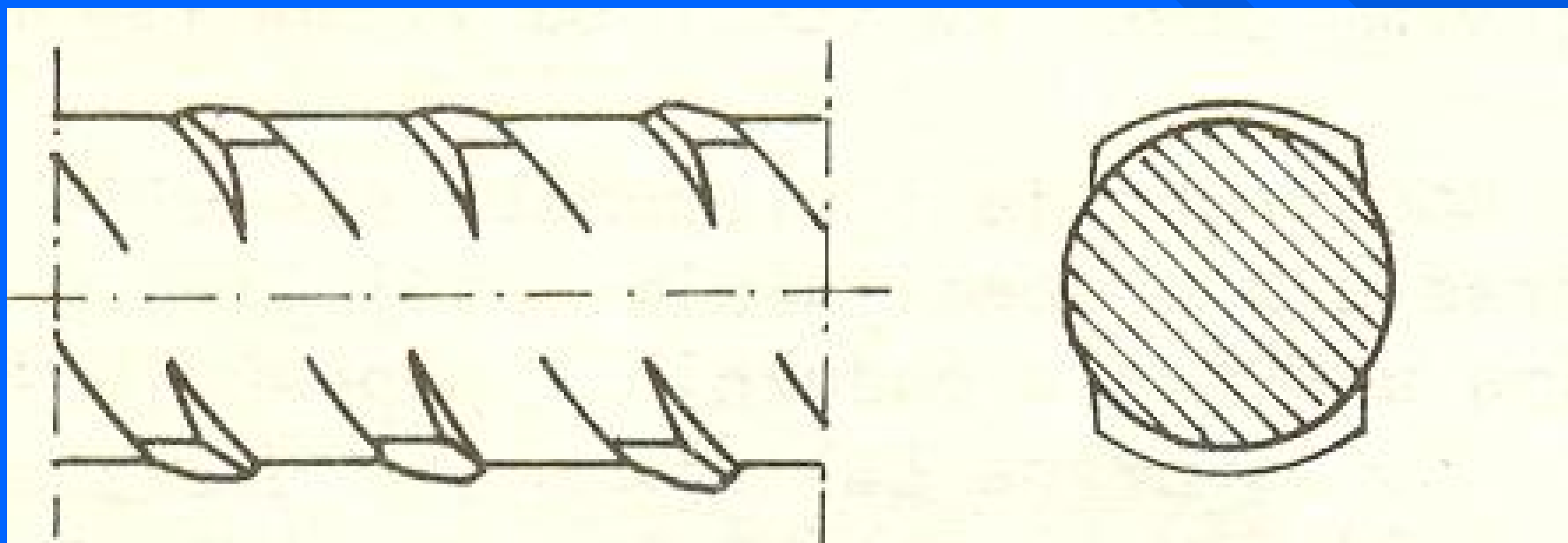
Sl. 7.34. Profilisana žica za prednapregnuti beton

METALI

Građevinski čelici – Čelici za prednapregnuti beton

ŠIPKE: Prečnici šipki ϕ : 14, 16, 20, 25, 32, 36, 40 mm
(važi i za glatke i za rebraste šipke)

Sl. 7.35. Rebrasta šipka za prednapregnuti beton

METALI

Građevinski čelici – Čelici za prednapregnuti beton

UŽAD (2, 3 ili 7 žica – ϕ 2- ϕ 4 mm)

Prečnici užadi od 7 žica - ϕ : 6,4; 7,9; 9,3; 11,0; 12,5 i 15,2 mm

U novije vreme, neki od kablova isporučuju se sa plastičnim omotačem

METALI

Svojstva čelika: Fizička svojstva

*Zapreminska i specifična masa,
koeficijent toplotne provodljivosti i
termički koeficijent linearnog širenja*

- $\gamma = \gamma_s = 7850 \text{ kg/m}^3$,
- $\lambda = 58 \text{ W/m}^0\text{C}$,
- $\alpha_t = (1,0-1,3) \cdot 10^{-5} (1/^0\text{C})$

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

- *Ispitivanje zatezanjem: $f_z(\sigma_m)$, σ_v , δ , ψ , σ - ε dijagram, E*
- *Tvrdoća*
- *Ostala statička ispitivanja*
- *Udar na žilavost*
- *Dinamička čvrstoća (visokociklični zamor)*
- *Uticaj ugljenika na mehanička svojstva*
- *Mehanička svojstva na povišenim temperaturama*

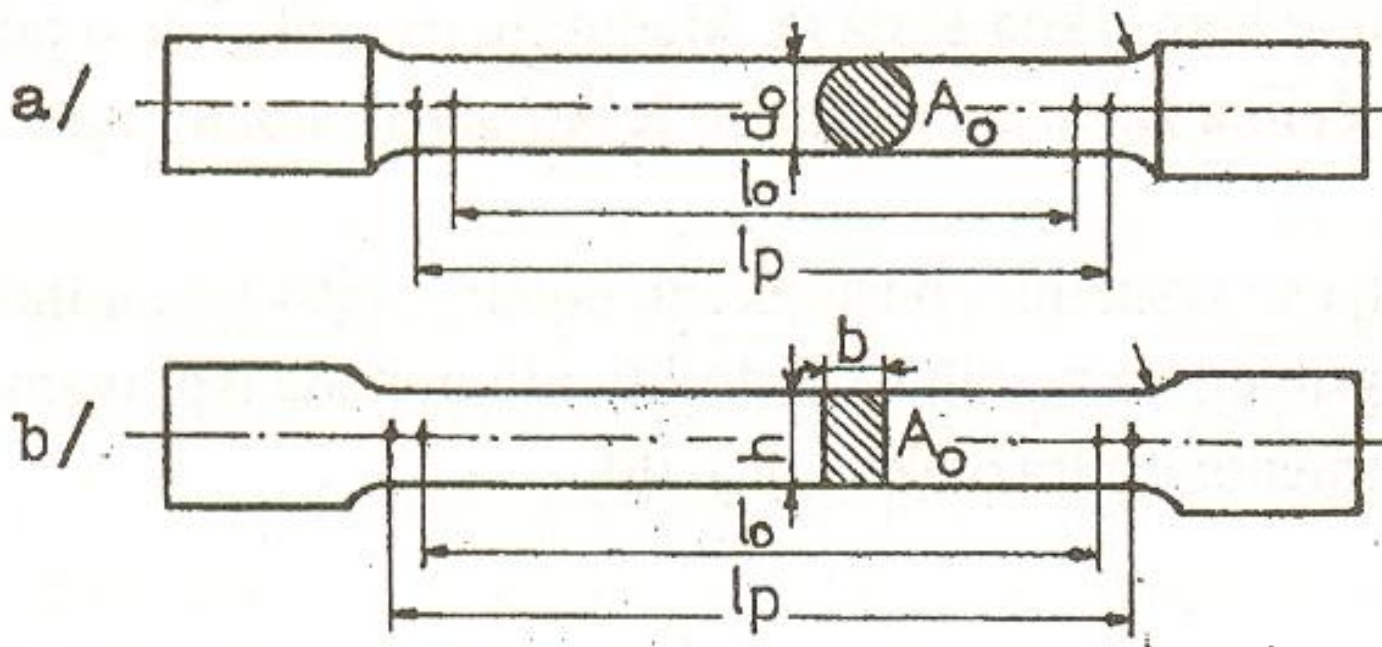
METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Proporcionalne epruvete (obične): $l_0 = 5,65 \cdot \sqrt{A_0} \geq 25 \text{ mm}$

Proporcionalne duge epruvete:

$$l_0 = 11,3 \cdot \sqrt{A_0}$$

Sl. 7.39. Uzorci za ispitivanje mehaničkih svojstava čelika

Za kružni
poprečni presek:

$$A_0 = d_0^2 \pi / 4:$$

$$l_0 = 5 d_0$$

(proporcionalna)

ili:

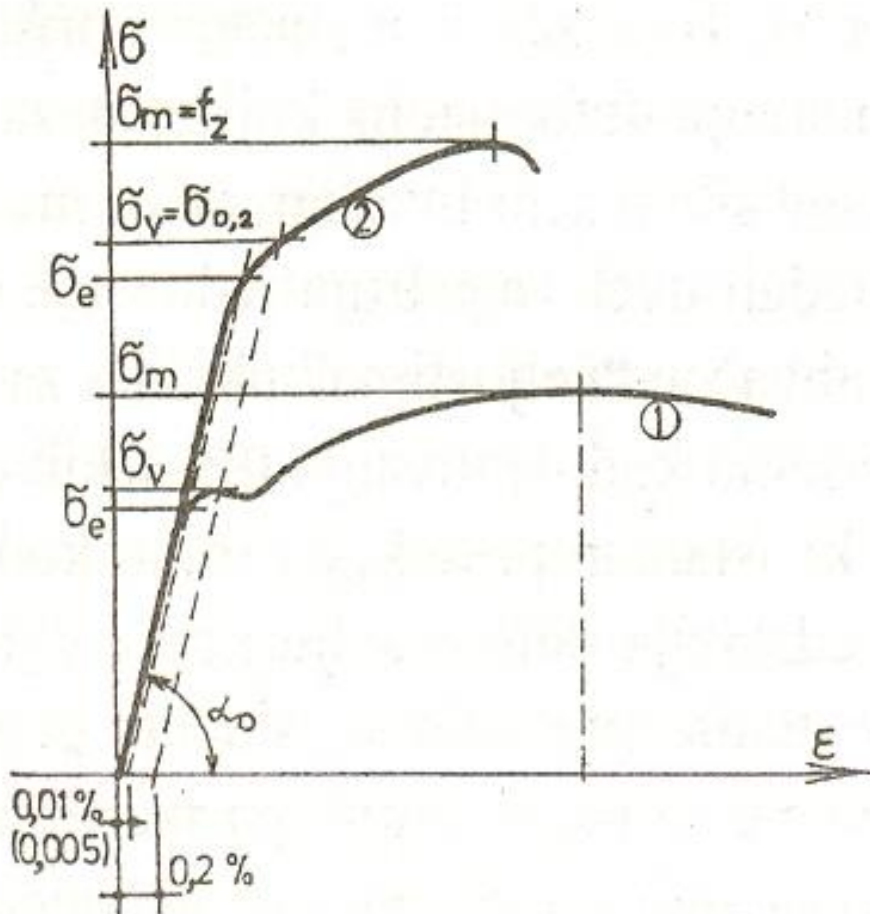
$$l_0 = 10 d_0$$

(proporcion. duga)
epruveta

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Ispitivanje zatezanjem

Sl. 7.42. Tipični $\sigma - \varepsilon$ dijagrami za čelik

$$\sigma_e \rightarrow \sigma_{0.01} \text{ ili } \sigma_{0.005}$$

$$\sigma_v \rightarrow \sigma_{0.2} (\sigma_v, \sigma_{vi})$$

$$f_{z,kar} = \bar{f}_z - 1,645 \cdot S_n$$

$$\sigma_{vi,kar} = \bar{\sigma}_{vi} - 1,645 \cdot S_n$$

(za fraktil od 5%)

$$E = \operatorname{tg} \alpha_0$$

$$E = 190 - 210 \text{ GPa}$$

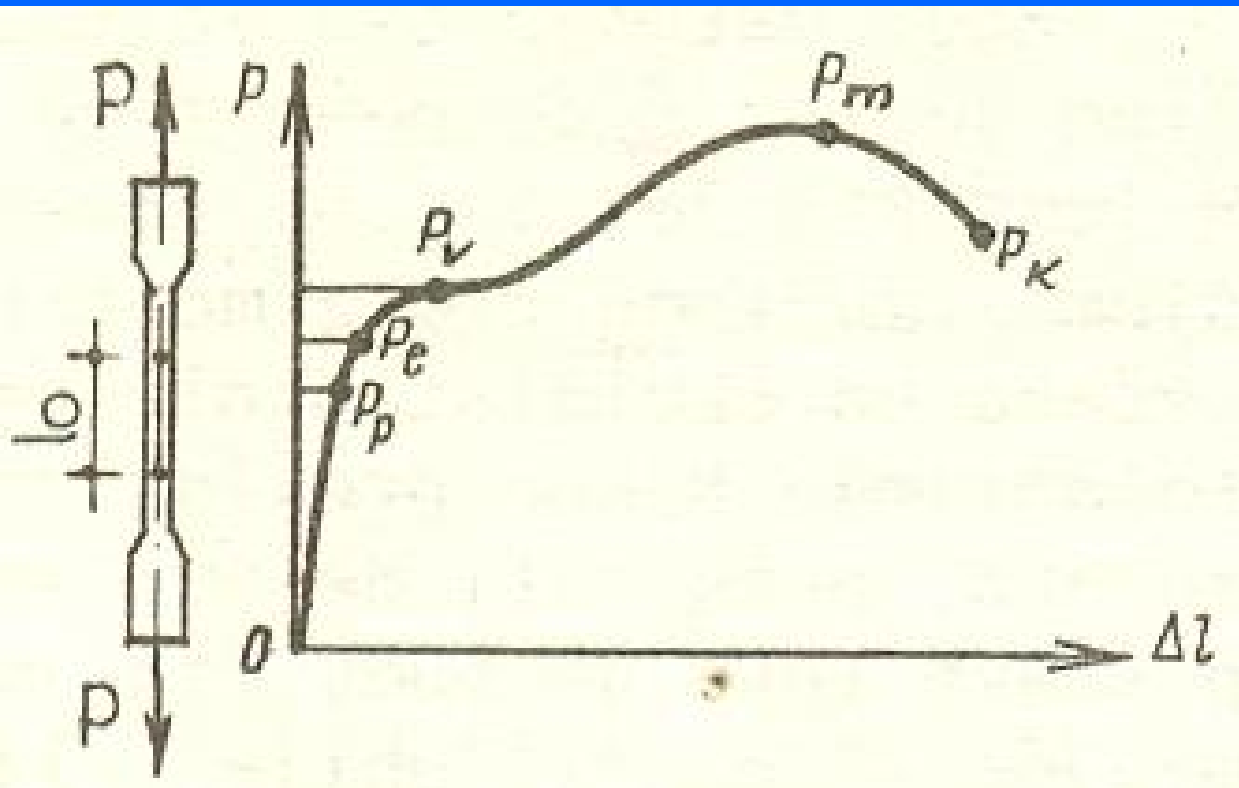
Za patentiranu žicu:

$$E = 190 - 200 \text{ GPa}$$

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Ispitivanje zatezanjem

Kako je:

$$\sigma = P/A_0 \text{ i}$$

$$\varepsilon = \Delta l/l_0$$

to sledi da su:

dijagram $\sigma - \varepsilon$ i

dijagram $P - \Delta l$

afini, tj. da im

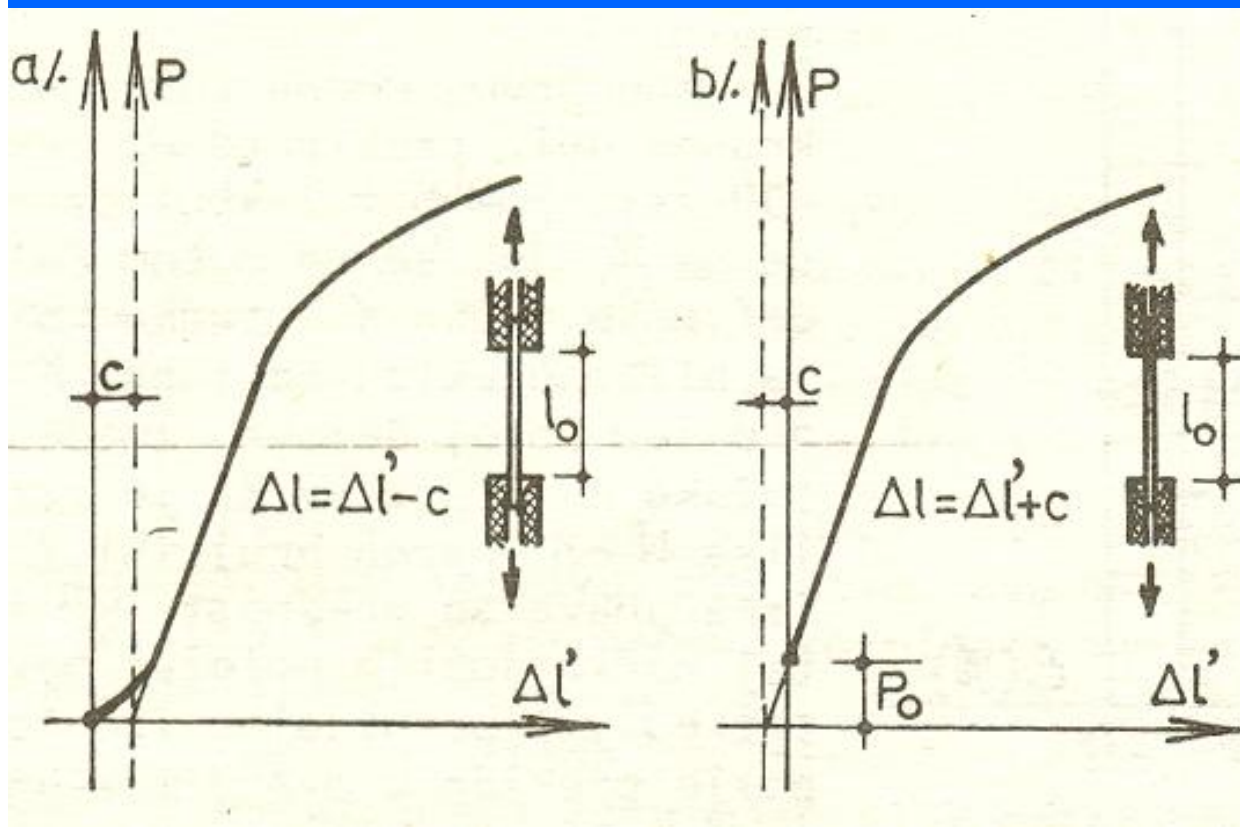
je oblik identičan

Zavisnost $P - \Delta l$ i zavisnost $\sigma - \varepsilon$

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Ispitivanje zatezanjem

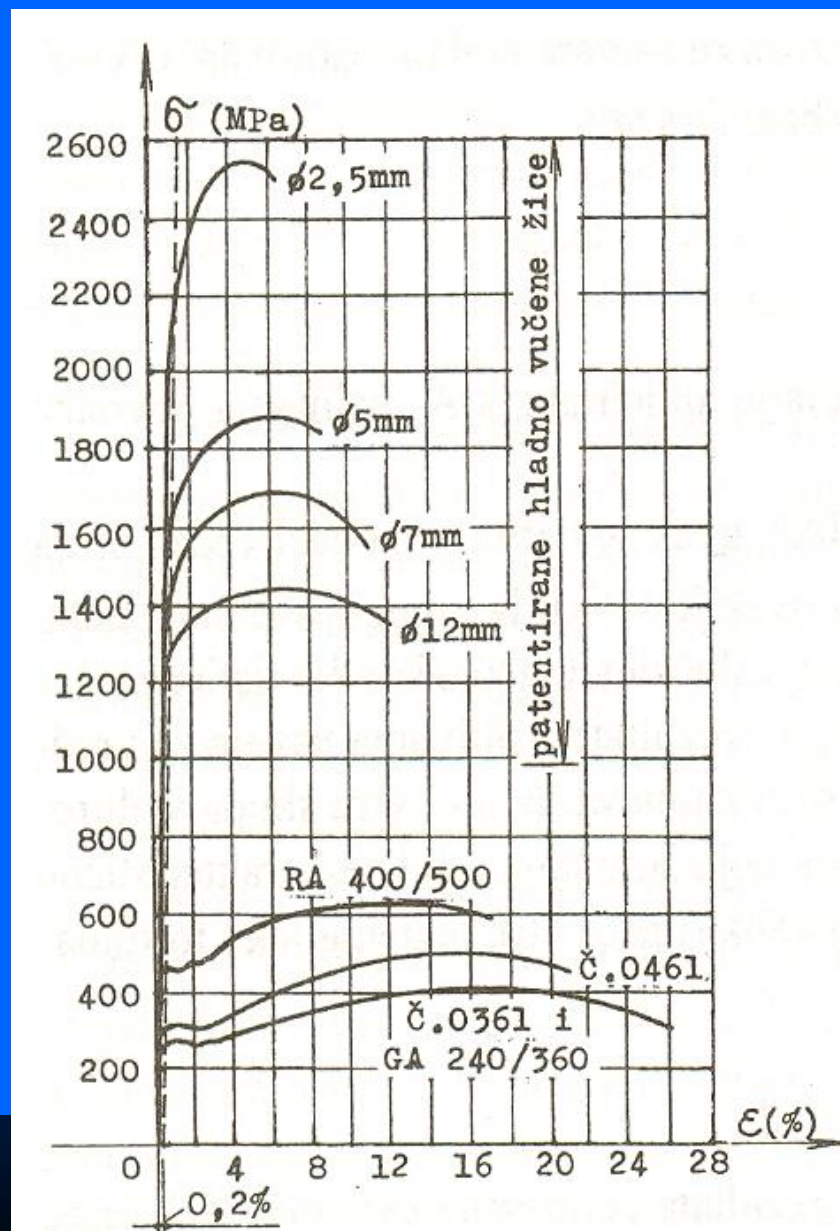
Dijagram $P - \Delta l$ moguće je konstruisati i bez merenja izduženja Δl putem instrumenta:

Merenjem međusobnog razmicanja čeljusti kidalice u f-ji sile P - sl. a), a potom pomeranjem ose P koordinatnog sistema ulevo - sl.b)

Mogućnost dobijanja dijagrama $P - \Delta l$

METALI - *Svojstva čelika: Mehanička svojstva*

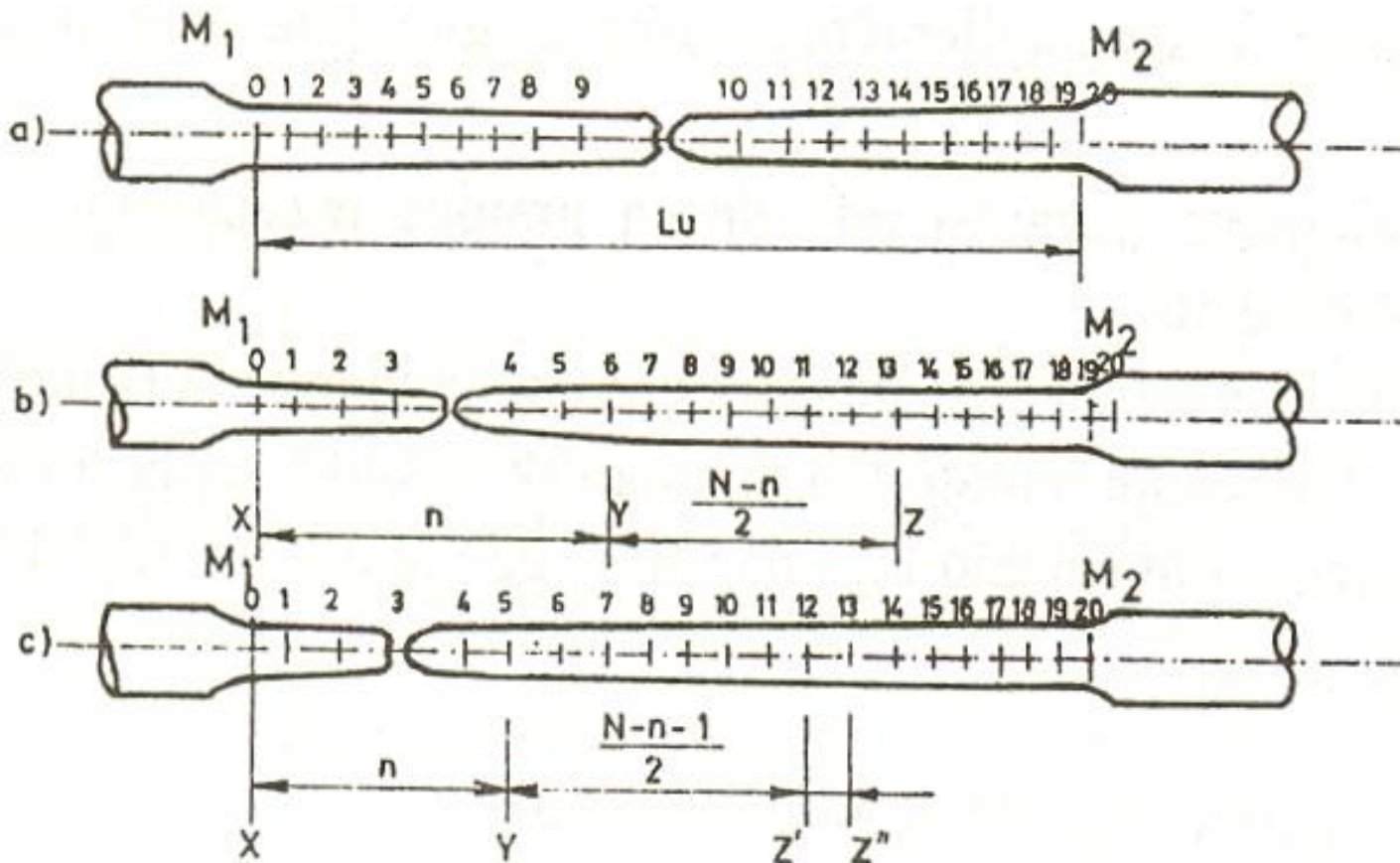
Ispitivanje zatezanjem

*$\sigma - \epsilon$ dijagrami
za neke vrste
građevinskih čelika*

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Ispitivanje zatezanjem – Izduženje posle prekida

$$\delta = \frac{L_u - l_0}{l_0} \cdot 100 (\%)$$

$$\psi = \frac{A_0 - A}{A} \cdot 100 (\%)$$

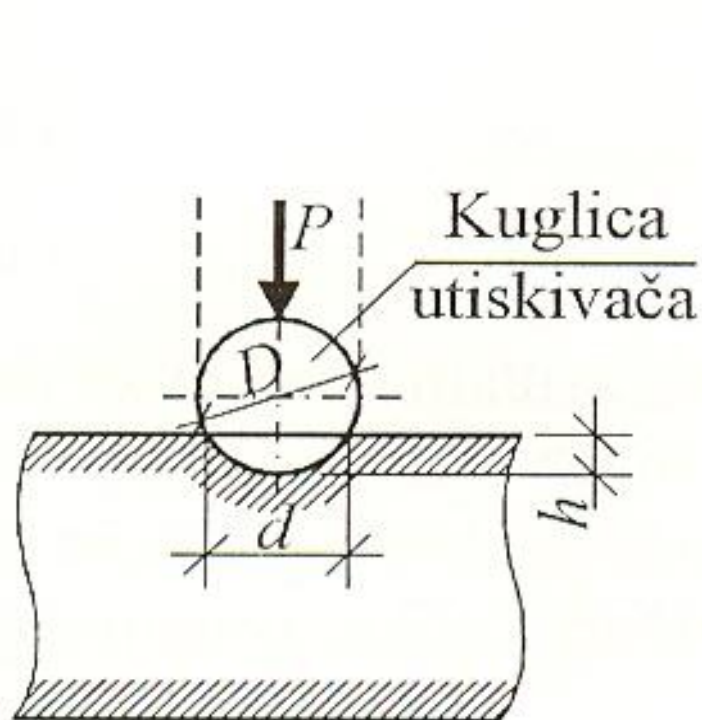
- a) $L_u = M_1 M_2$
- b) $L_u = XY + 2YZ$
- c) $L_u = XY + YZ' + YZ''$

Elementi za definisanje dužine L_u posle prekida

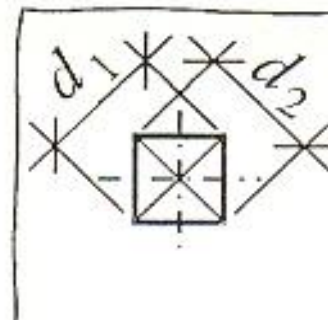
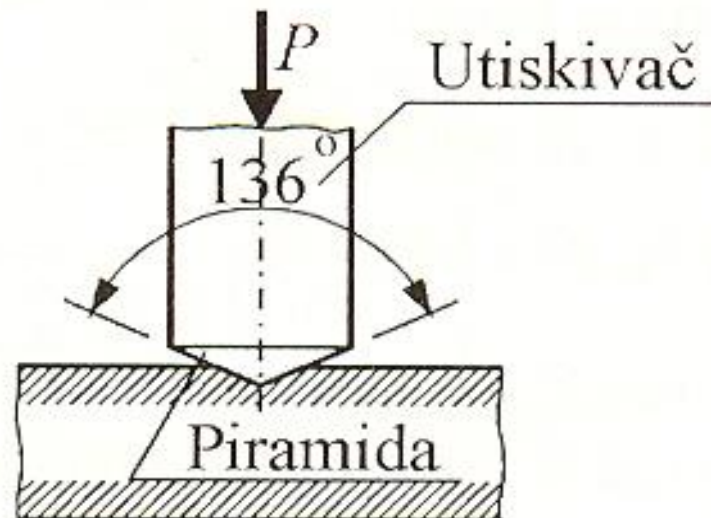
METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Ispitivanje tvrdoće

a)

P_1

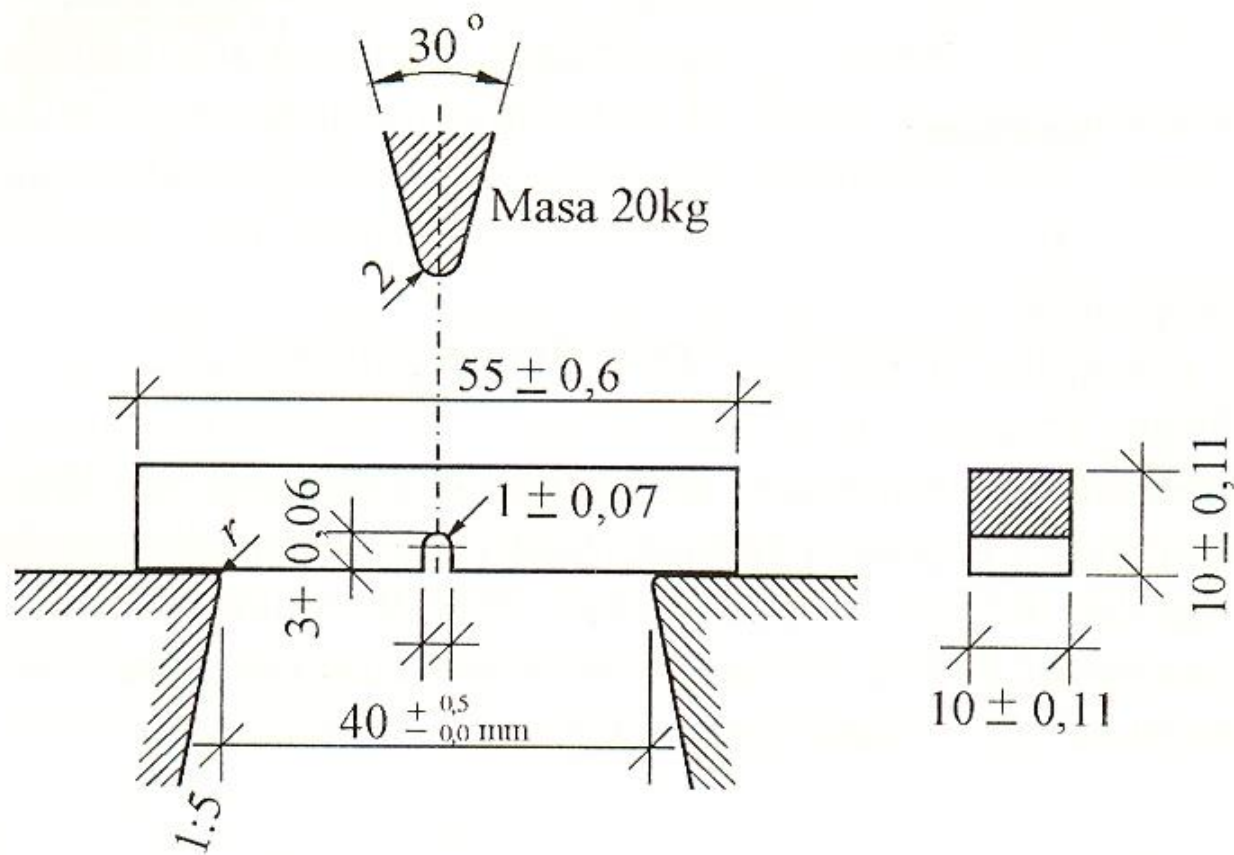
Brinelova metoda (var. Poldijev čekić)

Vickersova metoda

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Udarne žilavost ili “zarezna udarna žilavost”

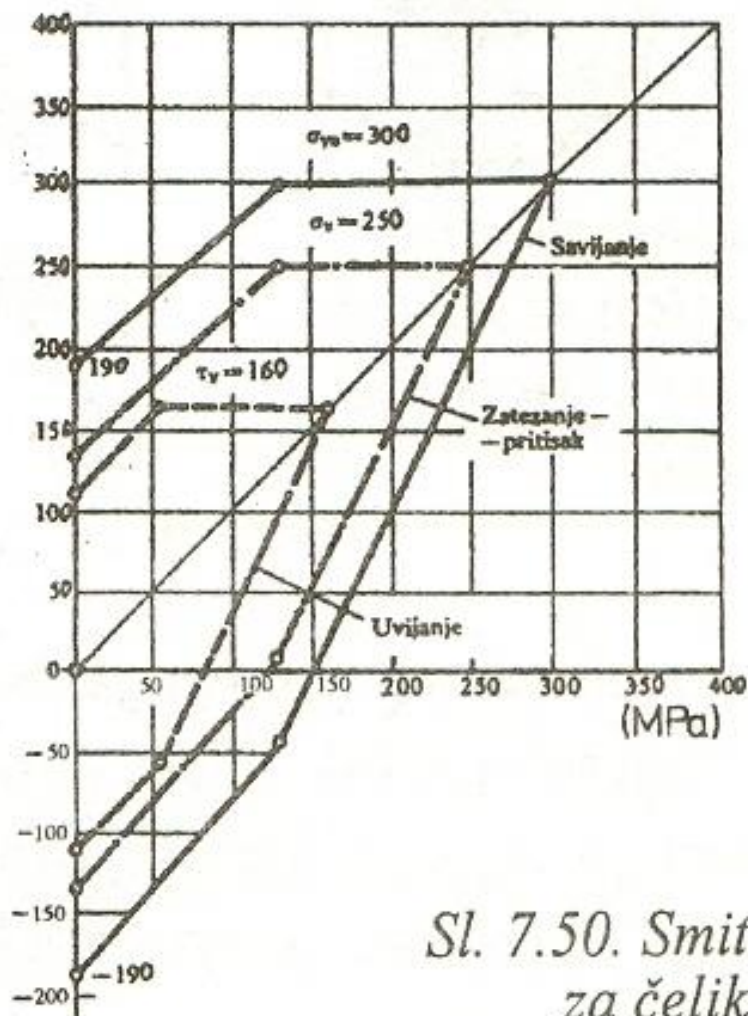

Slika 1.96 - Šarpijev test za ispitivanje udarne žilavosti

$$\rho = \frac{A}{F_0} \text{ (J/cm}^2\text{)}$$

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

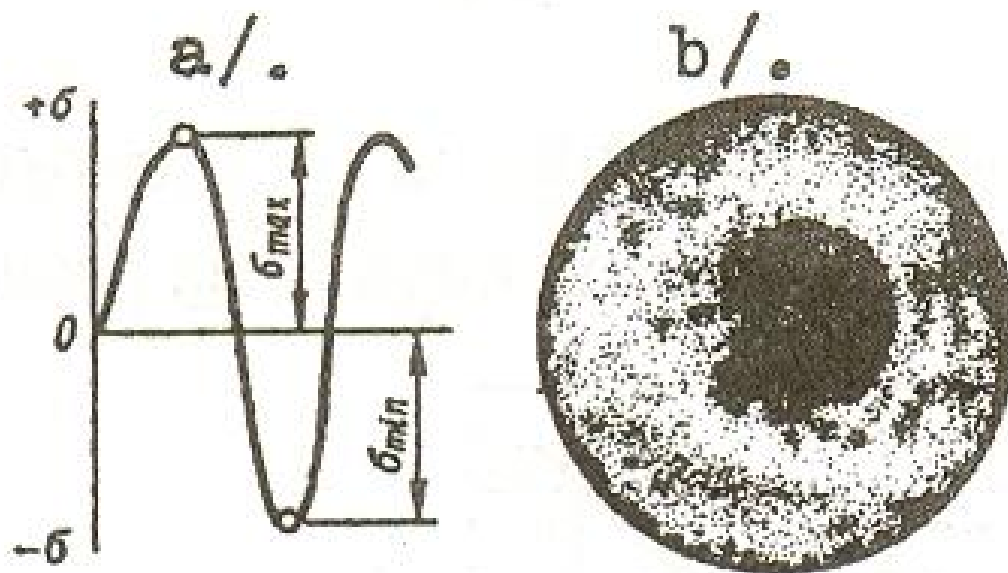
Sl. 7.50. Smitovi dijagrami
za čelik Č 0460

Dinamička čvrstoća
- Visokociklični zamor -

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

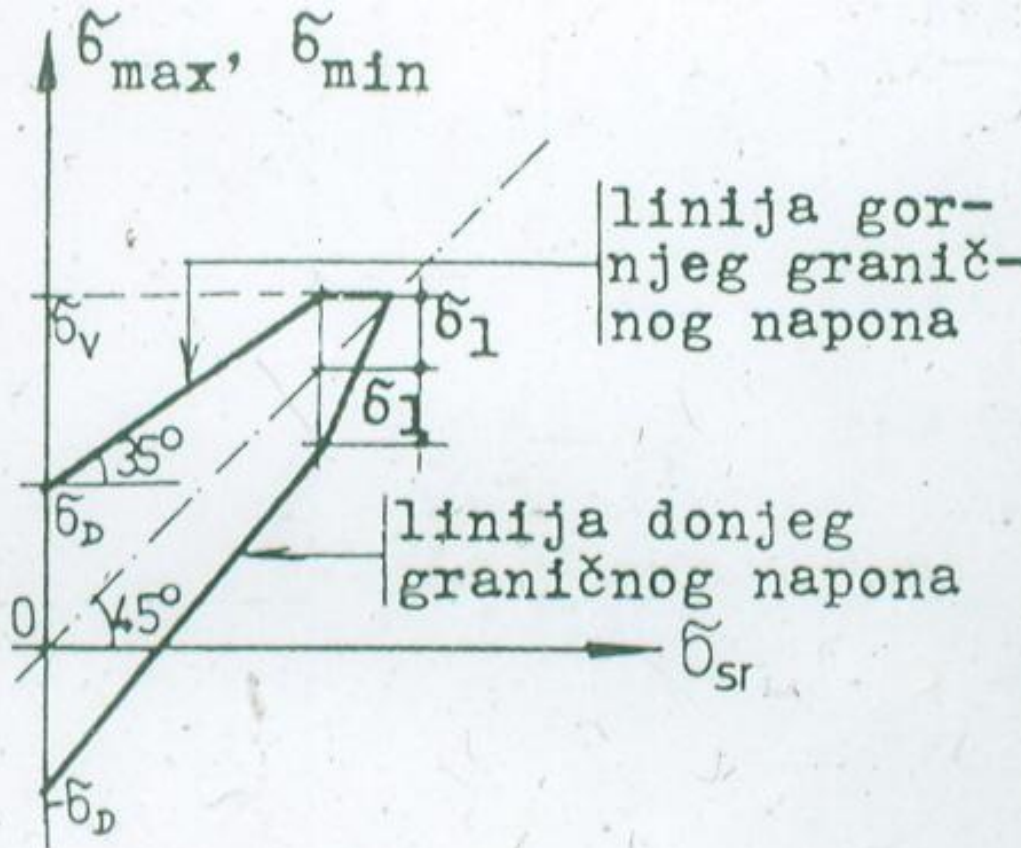

Sl. 7.51. Režim ispitivanja i karakterističan lom uzoraka pri ispitivanju na visokociklični zamor

Dinamička čvrstoća
- Visokociklični zamor -

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Sl. 7.52. Uprošćen Smitov dijagram za čelik

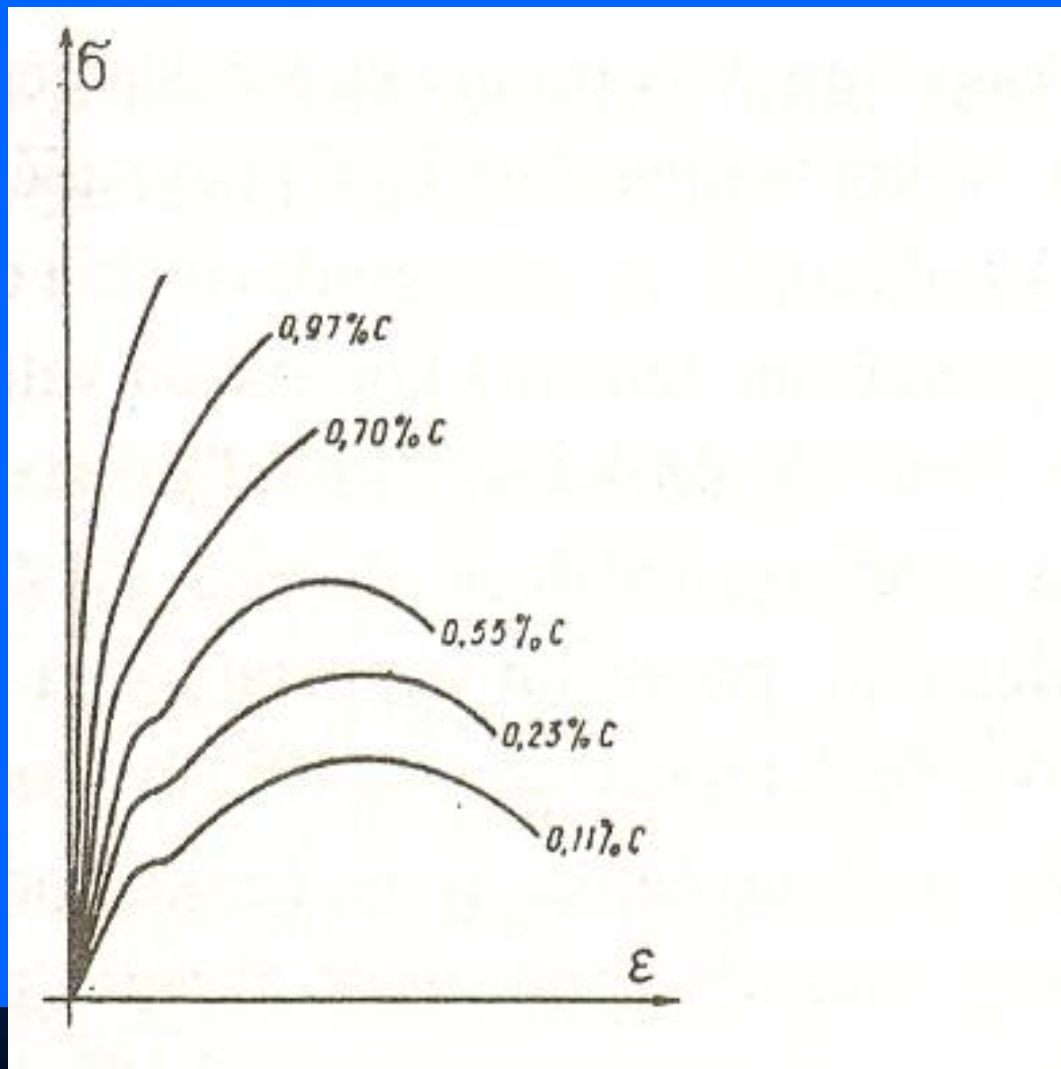
Dinamička čvrstoća

- Visokociklični zamor –

-Uprošćen Smitov dijagram

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

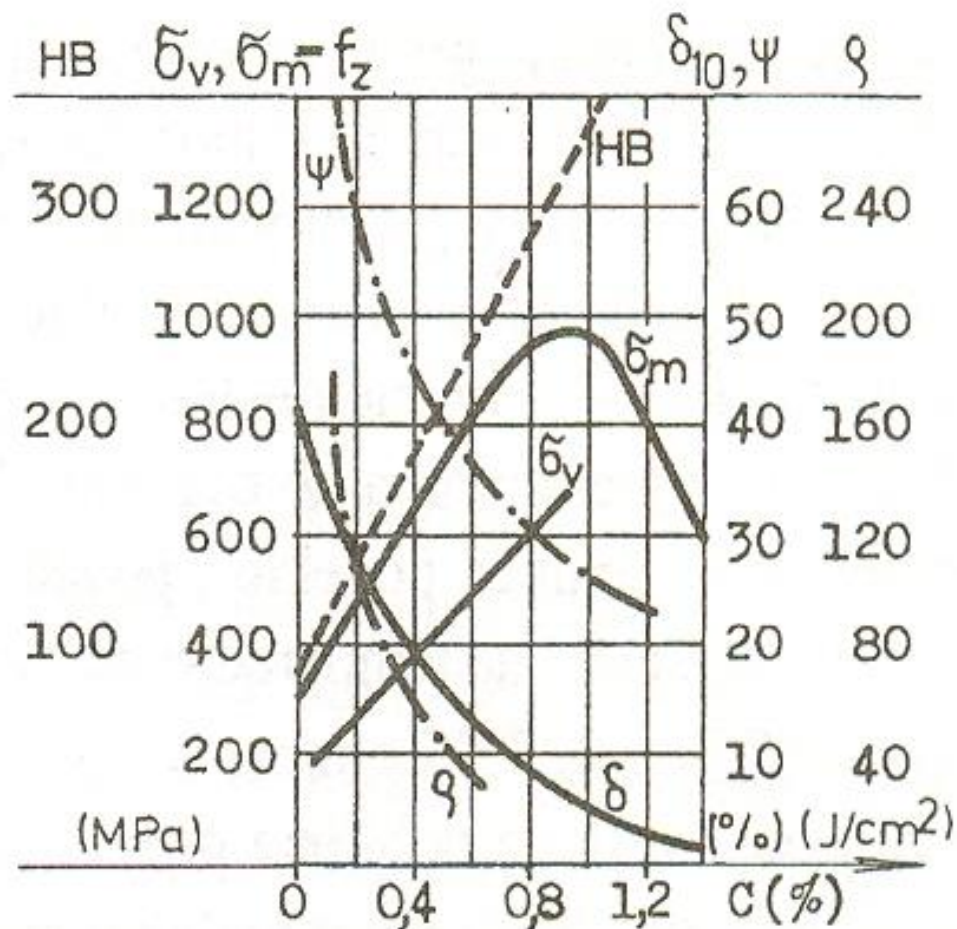
*Uticaj sadržaja ugljenika C
na σ - ϵ dijagram*

*$E=190000-210000$ MPa
za patentiranu uicu:
 $E=190000-200000$ MPa*

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

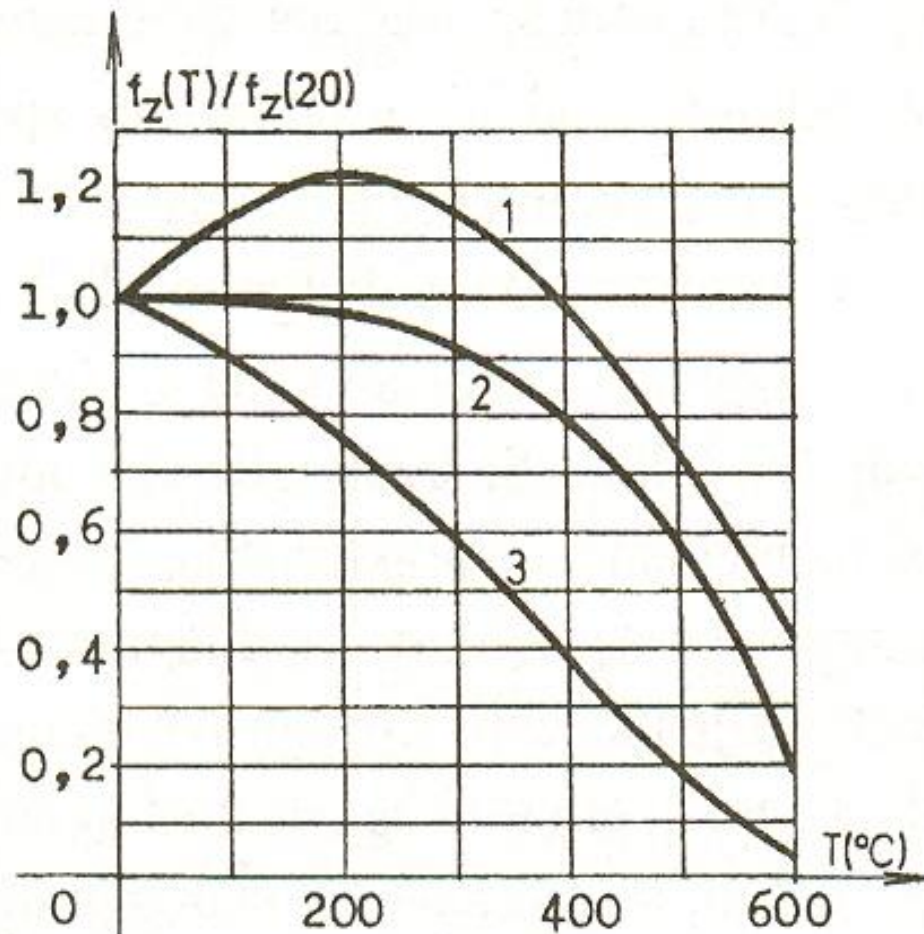
Sl. 7.54. Zavisnost nekih mehaničkih svojstva čelika od sadržaja ugljenika

*Uticaj sadržaja C
na fizičko-mehanička
svojstva*

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Uticaj povišenih temperatura na čvrstoću čelika (u f-ji obrade)

Sl. 7.55. Zavisnost čvrstoće čelika od temperature

I zatezna čvrstoća i granica razvlačenja čelika, po pravilu, opadaju sa porastom temperature (v. sliku levo)

Čelik (1) – koji nakon valjanja na toplo nije naknadno obrađivan, ako se posle zagrevanja do 600°C ohladi do 20°C, imaće istu čvrstoću kao i pre zagrevanja!

METALI

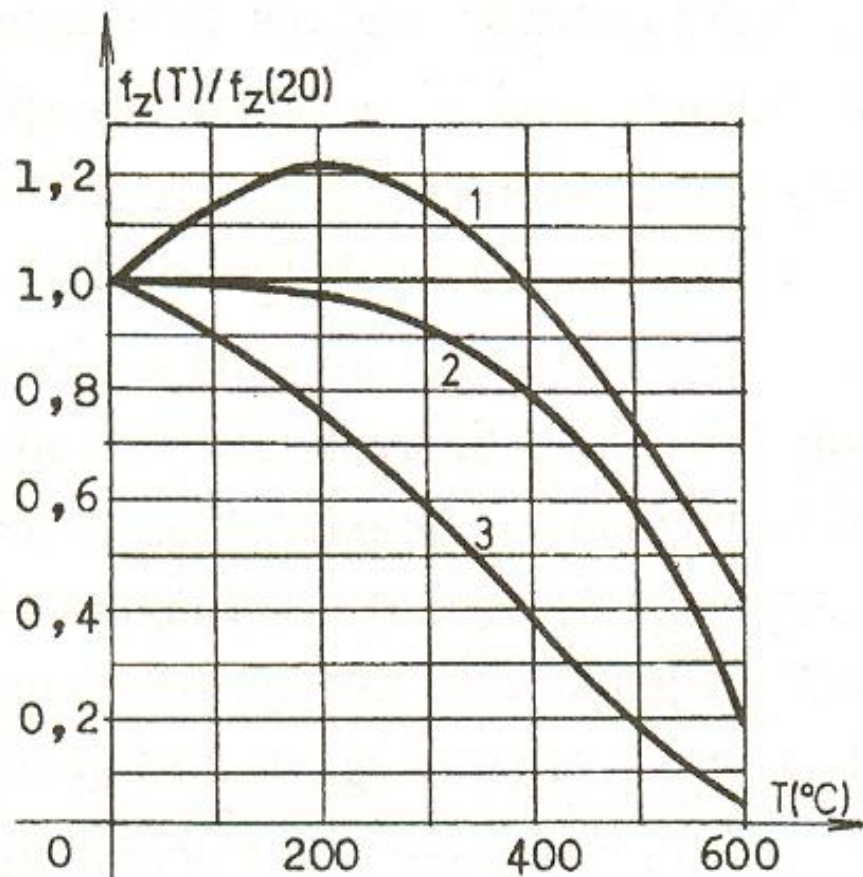
Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Uticaj povišenih temperatura na čvrstoću čelika (u f-ji obrade)

U istom takvom slučaju:

Čvrstoća čelika (2), koji je naknadno obrađen na toplo, biće za 20-30% niža, a čvrstoća čelika (3), koji je naknadno obrađivan na hladno, biće za preko 50% niža, nego pre zagrevanja!

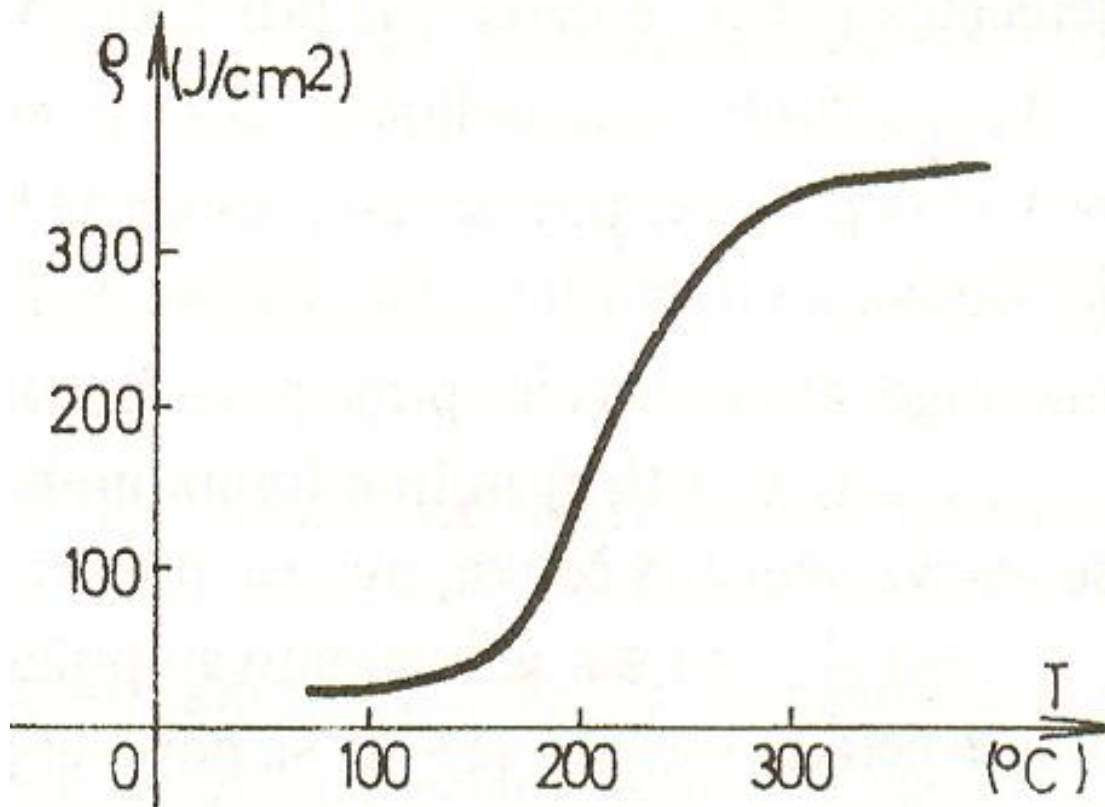
Razlog: Posle zagrevanja, čelici (2) i (3) nikada ne mogu da povrate strukturu koju su imali pre zagrevanja, dobijenu naknadnom obradom čelika na toplo, odnosno na hladno!!

Sl. 7.55. Zavisnost čvrstoće čelika od temperature

METALI

Svojstva čelika: Mehanička svojstva

Sl. 7.56. Zavisnost udarne žilavosti čelika od temperature

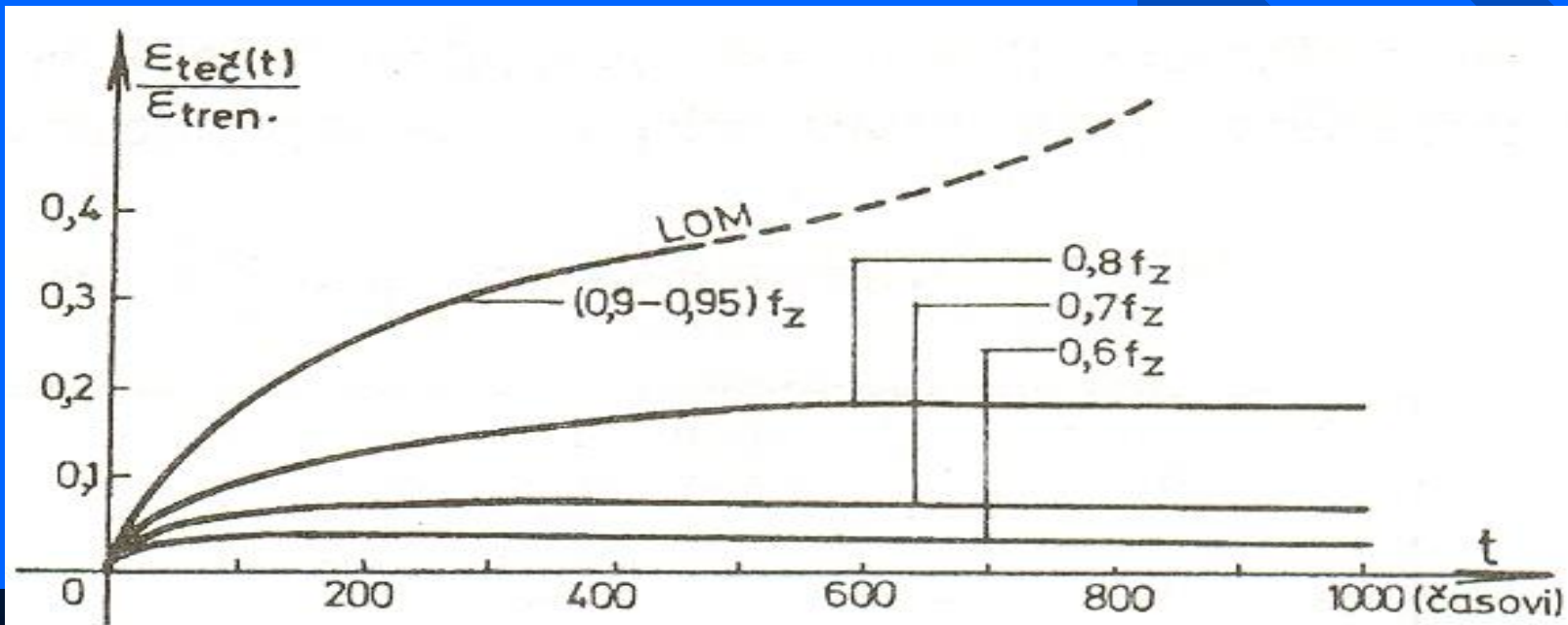
Na povišenim temperaturama, u opštem slučaju, menjaju se i modul elastičnosti E (opada), izduženje pri kidanju δ (raste), kontrakcija poprečnog preseka Ψ (raste) i udarna žilavost ρ (raste – videti priloženi dijagram)

METALI

Svojstva čelika: Reološka svojstva

- Zbog sastava i strukturnih svojstava, kao i zbog visokog nivoa iskorišćenja napona ($0,6 f_z - 0,7 f_z$), kod čelika za prednaprezanje u odnosu na ostale vrste čelika ($0,4 f_z - 0,5 f_z$), pojave tečenja i relaksacije imaju praktični značaj samo kod ove vrste čelika!
- Tečenje: 5-10% ($\varphi_t = 0,05 - 0,1$), stabilizuje se već posle 1000 h (≈ 33 dana),

Sl. 7.57. Krive tečenja za patentiranu čeličnu žicu

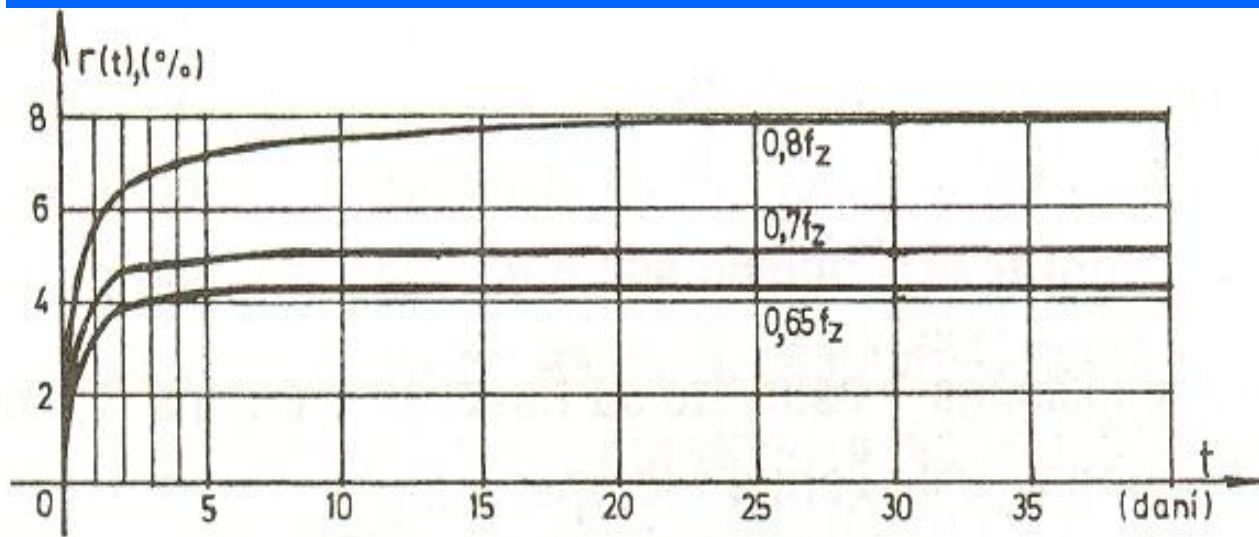
METALI

Svojstva čelika: Reološka svojstva

Relaksacija:

Krive *relaksacije* za patentiranu, hladno vučenu žicu, u funkciji nivoa opterećenja, tj. nivoa napona (sl. levo)

Vrednosti relaksacije pri $t=1000$ h date su u donjoj tablici:

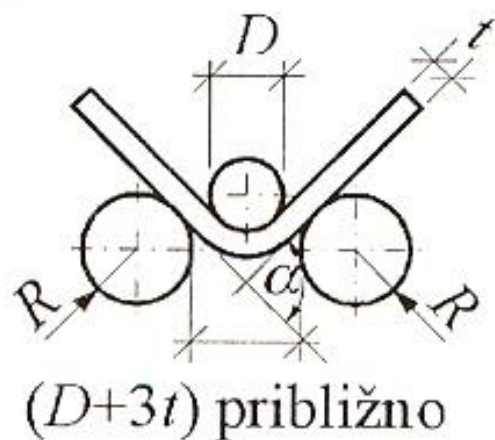
Nivo napona σ_0/f_z	Patentirana, hladno vučena i stabilizovana žica	Glatke i rebraste šipke	Patentirana, hladno vučena, nestabilizovana žica
0,6	$\leq 1,0 \%$	$\leq 1,5 \%$	$\leq 4,5 \%$
0,7	$\leq 2,5 \%$	$\leq 4,0 \%$	$\leq 8,0 \%$
0,8	$\leq 4,5 \%$	$\leq 6,0 \%$	$\leq 8,0 \%$

METALI

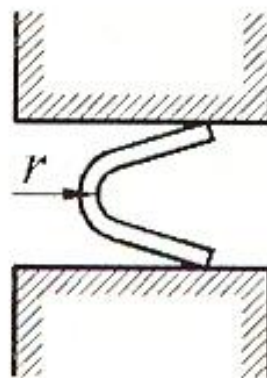
Svojstva čelika: Tehnološka svojstva

Tehnološka proba savijanjem

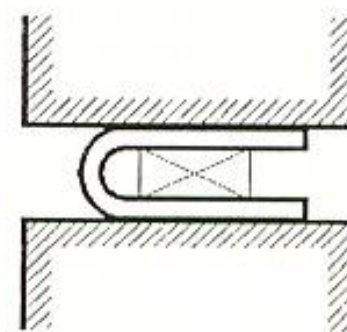
- Za konstrukcioni i glatki betonski čelik: $\alpha = 180^\circ$, $D = 2a$ (2ϕ)
- Za rebrasti betonski čelik: $\alpha = 90^\circ$, $\alpha_{povr} = 45^\circ$, $D = 5\phi$

a)

b)

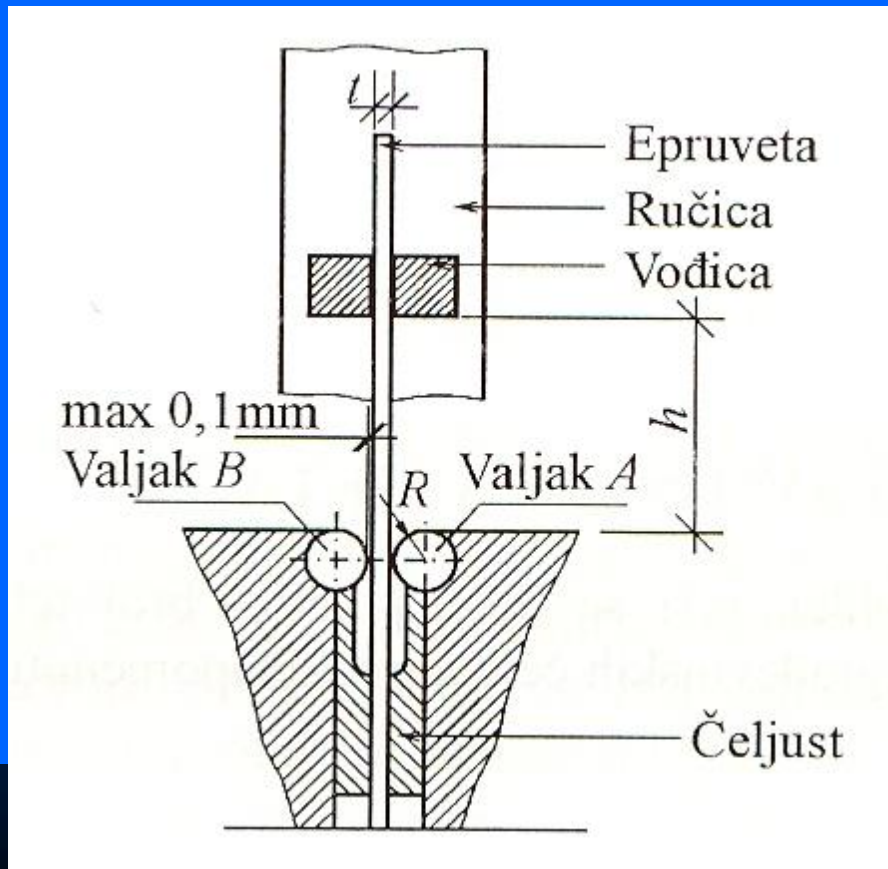
c)

Slika 1.97 - Ispitivanje savijanjem

METALI

Svojstva čelika: Tehnološka svojstva

Tehnološka proba naizmeničnim previjanjem (kod žica i limova)

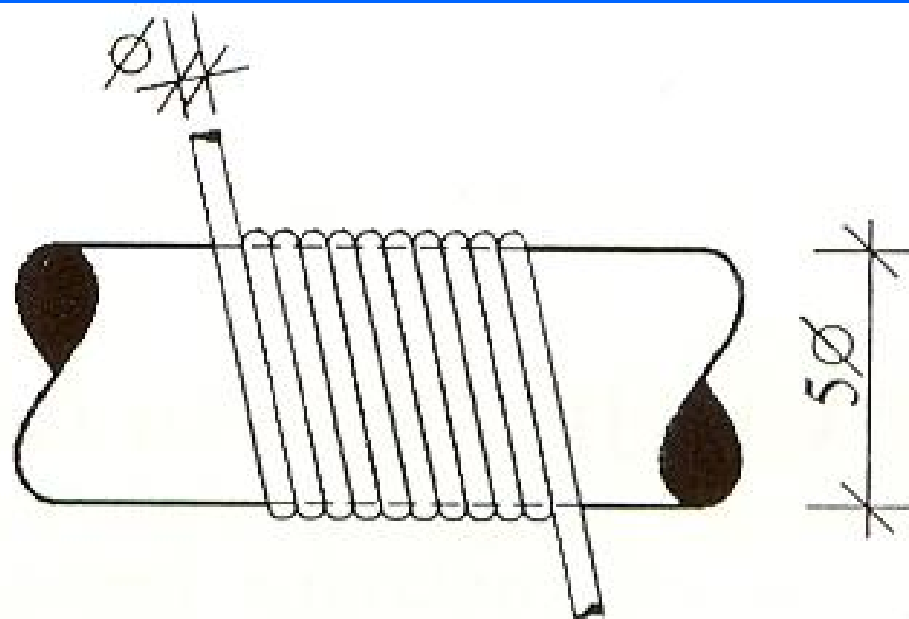
- Za razne debljine limova, odnosno prečnike žica, propisan je prečnik “trna” D i krak previjanja h !
- Propisan broj previjanja za patentiranu, hladno vučenu žicu:
  - Za glatku žicu: min 4
  - Za profilisanu žicu: min 3

METALI

Svojstva čelika: Tehnološka svojstva

Tehnološka proba namotavanjem u zavojnicu (kod žica)

- ***Za sve prečnike patentirane, hladno vučene žice, propisan je prečnik “trna” $D=5\phi$ i broj namotaja $n=10$, koje ispitivana žica treba da podnese bez ikakvih oštećenja***